

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 1.
LXII. ÉVFOLYAM SZÁM

Vadas András
Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás
a középkori Magyarországon

Katona Csaba
Bulgária belépése az első világháborúba
a magyar sajtó tükrében

Turbucz Dávid
Horthy Miklós a világ körül

Az 1526-os mohácsi csata helye
Varga Szabolcs, Pap Norbert, Gyenizse Péter,
Kitanics Máté, Szalai Gábor, Sudár Balázs,
B.Szabó János és Máté Gábor írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@btk.mta.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2020-as évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Vadas András** • Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás a középkori Magyarországon 5
- Turbucz Dávid** • Horthy Miklós a világ körül. Világ körüli út a Saida fedélzetén, 1892–1894 19
- Katona Csaba** • Bulgária belépése az első világháborúba a magyar sajtó tükrében 31
- AZ 1526-OS MOHÁCSI CSATA HELYE**
- Varga Szabolcs** • Megjegyzések II. Lajos király halálához 57
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • II. Lajos halálának helye 73
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • Az 1526. évi mohácsi csata helyszíneinek földrajzi jellemzői 111
- Sudár Balázs** • Földvár falu a török korban 153
- B. Szabó János** • Sem nem Majs, sem nem Sátorhely. Megjegyzések Pap Norbert és szerzőtársai Sátorhely vagy Majs? című tanulmányához 169
- Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor** • Reflexiók B. Szabó János „Egy Mátyás-kori oklevél...” és „Sem nem Majs, sem nem Sátorhely” című tanulmányaiban vázolt koncepciójára 179
- B. Szabó János – Máté Gábor** • Észrevételek a történeti források interpretációs lehetőségeiről és az interpretáció határaitól a mohácsi csatamező új földrajzi kutatása kapcsán 189
- MEGEMLÉKEZÉS**
- Gyarmati György** • Ormos Mária (1930–2019) 203
- Erdélyi Gabriella** • Péter Katalin (1937–2020) 207

BULGÁRIA BELÉPÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBA A MAGYAR SAJTÓ TÜKRÉBEN

KATONA CSABA

BULGARIA'S ENTRY TO WORLD WAR I IN THE MIRROR OF THE HUNGARIAN PRESS

Bulgaria's joining the Central Powers during World War I was an event of crucial importance for Hungary as well, which explains the considerable attention it elicited from the Hungarian press. The background to the predominantly propagandistic articles was constituted by the circumstances of Bulgaria's joining the war, the attitude of the Hungarian political leadership to this event, and the tissue of mutual interests. Part of the Hungarian public opinion turned with sympathy to Bulgaria, thanks among other factors to the idea of turanism that had spread from the start of the century. Considerable attention was paid to the person of Tsar Ferdinand, partly explained by the fact that as a ruler he personified the imagined character of his nation, and partly by his close Hungarian connections. The simplifying narrative of propaganda, playing on the tunes of national typologies, looked for points of connection. Similarities were used to raise sympathy, while divergences were staged as exotic. A recurrent element was Bulgaria's potential role as a counterweight against the Serbians and the Romanians, as well as against Pan Slavism and the Russians. Bulgaria was regarded as the most developed state of the Balkans, a faithful ally of the Austro-Hungarian Monarchy, with a steadfast and a well-trained army. Sympathy was further fuelled by Tsar Ferdinand, of partly Hungarian origins and fluent in Hungarian. The writings that uncritically extolled him virtually created a parallel universe, in which an almost faultless leader showed the way for a Bulgarian nation united in brotherly alliance with the Hungarians.

Keywords: World War I, Bulgaria, Tsar Ferdinand, press, propaganda

---

Jelen tanulmányban azt kívánom vizsgálni, hogy Bulgáriának a központi hatalmakhoz csatlakozása milyen kontextusba ágyazottan jelent meg a kortárs magyar sajtóban. A jobb megértés érdekében azonban először szükséges röviden áttekinteni Bulgária hadba lépésének körülményeit, valamint a magyar politikai vezetés ehhez való viszonyát, az érdekek kölcsönös szövevényét. Érdemes leszögezni, hogy az egyes államok között kialakuló közeledések, illetve feszültségek csupán rövidebb vagy hosszabb távon érvényes ellentétek és érdekegyezések, folyamatosan változó ütemű és mértékű, meglehetősen rugalmas

---

Katona Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Tudományos információs témacsoport. A tanulmány megírásához nyújtott segítségért ezúton mondok köszönetet Penka Peykovskának és Demeter Gábornak.

viszonyrendszereként írhatóak le. Ezek hullámozásának dinamikáját egyértelműen a gazdasági és politikai érdekek dominálták. Jellemzően az aktuális célok eléréséhez szükséges, nem pedig szilárd alapokon álló szövetkezésekről beszélhetünk.

Szükséges megvizsgálni azt a magyarországi közeget is, amelynek volt legalább valamiféle elképzelése Bulgáriáról: az értelmiség ideológiai/kulturális/politikai hátterét, amelynek következtében a magyar közvélemény tekintélyes része szimpátiával fordult a bolgárok irányába. Ez pedig nem más, mint a turanizmusnak a századelőtől mind szélesebb körben hódító és teret nyelő eszméje.¹ Csak ezt követően foglalkozom a bolgár hadba lépés sajtóvisszhangjának konkrét jellemzőivel.

Kiemelt figyelmet fordítok Ferdinánd bolgár cár személyére, mivel ő a sajtóhírek központi figurájának számított. Ez csak részben fakadt abból, hogy uralkodóként mintegy megjelenítette nemzete elképzelt karakterét; szoros magyar kötődései is indokolták, hogy a sajtó előtérbe állította a cár alakját. A szövetséges hatalmak uralkodói a magyar közvélemény szemében eleve nemzetük idealizált karakterét jelenítették meg. A nemzeti tipológiákra rájátszó propaganda leegyszerűsítő narratívája folyamatosan kapcsolódási pontokat keresett. A hasonlóságokat a szimpátia fokozására használták, az eltéréseket viszont egzotikusnak és érdekesnek igyekeztek beállítani. A magyarországi propaganda főleg a háború kezdetén bizonyult aktívnak ezen a téren.² A Ferdinándnak tett állami szintű gesztusok kiváló példája az, amiről *Az Újság* adott hírt: „... megengedem, hogy a Budapesti Tudományegyetem tanácsa Ferdinánd, a bolgárok királya őfelségét [...] tiszteletbeli bölcsészettudományi doktorrá avassa [...] Kelt Bécsben, 1916 évi május hó 18-án. Ferencz József sk.”³ A megtiszteltetés látszólagos súlyát növelhette, hogy többek között August von Mackensent és Tisza István miniszterelnököt jutalmazták Ferdinánddal együtt hasonló módon.

A sajtó, amelyet jelen írás vizsgál, csupán része volt a széles körű propagandának, ami több szinten sulykolta a szövetségesek iránti elkötelezettség fontosságát. Az újságok, könyvek, ünnepi és más lelkesítő szónoklatok, ünnepi rendezvények mellett a szimbolikus térfoglalás olyan jelenségeire is utalnom kell röviden a téma kapcsán, mint az utca- és térelnevezések, a szoboravatások. Végül pedig a tömegkultúra termékeiről sem szabad elfeledkezni: használati és dísz tárgyak, utcai plakátok, játékok, kártyák⁴ stb. is visszhangozták és hirdették a központi hatalmak szövetségét, erős barátságát.

1915. október 11-én, Vaszil Radoszlavov (1854–1929) miniszterelnök bejelentésével és egy Szerbia ellen indított offenzívával⁵ Bulgária a központi hatalmak oldalán hivatalosan is belépett az első világháborúba. Két, egymással összefüggő célja volt: a második Balkán-

1 A magyarországi turanizmusra nézve összefoglalóan lásd Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Bp., 2016.

2 Székely Tamás: A szövetséges uralkodók kultusza Magyarországon az első világháborúban. In: *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Szerk. ifj. Bertényi Iván – Boka László – Katona Anikó. Bp., 2016. 88.

3 Hírek. *Az Újság* 1916. május 29. 4.

4 Lásd pl. Demeter Gábor kötetének borítóját: Gábor Demeter: *Diplomatic Struggle for Supremacy over the Balkan Peninsula, 1878–1914*. Sofia, 2017. (Publications of the Bulgarian–Hungarian History Commission 1.)

5 Oleg R. Airapetov: October 1915. Russia an Bulgarian Entrance to the War. In: *The Great War in 1915*. Ed. Dalibor Benda – Mario Christian Ortner. Belgrade, 2017. 19.

háború során elveszített macedón, valamint égei területek visszahódítása, illetve a Balkán bolgár dominanciájának helyreállítása nehezen volt elképzelhető egymás nélkül.⁶ Az első Balkán-háborúban⁷ Bulgária még a többi balkáni nemzetállam oldalán harcolt az Oszmán Birodalom ellen. A háború után, 1913. május 30-án, Londonban megrajzolt határok kedvezőek voltak számára: Trákiának a Kiyiköy–Enez-vonaltól északra eső területei Bulgáriához kerültek, ezenfelül Macedónia belső részeit Bulgária és Szerbia, míg Thesszáliát Görögország szerezte meg. Ám a győztes szövetségesek közül Bulgária, Szerbia és Görögország is területi igénymel lépett fel Macedóniában. Ugyanakkor Románia a Bulgáriához tartozó Szilisztra vidékét akarta magához csatolni. Ez utóbbi kapcsán jegyezte fel Robert de Bourbon (1861–1932), Ferdinánd cár francia titkára a naplójában, 1913. január 13-án, hogy Románia a semlegességéért cserébe Szilisztrát, valamint a Várnán túli terület egy részét akarja, ami nehezen elfogadható feltétel, bár egy szövetség Romániával biztosítaná Bulgáriát a Duna felől.⁸ A felgyülemlett feszültségek rövidesen újabb háború formájában törtek felszínre, és az úgynevezett második Balkán-háború 1913 nyarán Bulgária vereségével zárult. Petr Abrasev (1866–1930) bolgár igazságügyminiszter naplójában keserűen jegyezte meg 1913. július 11-én, hogy Románia is területileg fog gyarapodni Bulgária rovására, miközben Bulgáriában nem látták be, hogy a szerbek és a görögök ellen a bolgár fegyverek gyengének fognak bizonyulni.⁹ Ivan Gesov, aki 1911-től 1913 nyaráig volt bolgár miniszterelnök, 1914. március 17-én ugyan úgy fogalmazott egy levelében, hogy fontosak neki a román–bolgár kapcsolatok,¹⁰ de az 1913. augusztus 10-én Bukarestben aláírt béke értelmében Bulgária elveszítette az első Balkán-háborúban megszerzett területek tekintélyes hányadát. Dobrudzsát Romániához csatolták, Macedónián Szerbia és Görögország osztozott, míg Kelet-Trákia ismét török fennhatóság került.

I. Ferdinánd (1861–1948) bolgár cár és miniszterelnöke közeli célja tehát a bukaresti béke mielőbbi revideálása volt. Bulgária azonban mégsem lépett be 1914-ben a háborúba. Mivel mind a központi hatalmak, mind pedig az antant meg akarta nyerni szövetségesének, kívárt, hogy felmérhesse, kinek az oldalán van nagyobb esély céljai megvalósítására.¹¹ Az angol George Buchanan (1854–1924), aki 1910-től Oroszországban látott el nagykövetségi szolgálatot, egyenesen úgy jellemezte őt, hogy „politikája sarkköve az volt, hogy soha ne

⁶ Erre nézve pl. Wolfgang-Uwe Friedrich: *Bulgarien und die Mächte, 1913–1915. Ein Beitrag zur Weltkriegs- und Imperialismusgeschichte.* Stuttgart, 1985. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa); Richard C. Hall: *Bulgaria's Road to the First World War.* New York, 1996.

⁷ A friss irodalomból lásd pl. Nikolai Vukov: *The Great Expectations. Political Visions, Military Preparation and National Upsurge in Bulgaria at the Onset of the Balkan Wars.* In: *The Wars before the Great War. Conflict and International Politics before the Outbreak of the First World War.* Ed. Dominik Geppert – William Mulligan – Andreas Rose. Cambridge, 2015. 129–148.; Gábor Demeter: *Bulgarian Attempts to Avoid Isolation on the Second Balkan War – the Repture of the Second Balkan Legaue.* In: uő: *Diplomatic Struggle*, 69–112. A balkáni nacionalizmus kérdését legújabbban taglalja Dimitris Stamatopoulos: *The Eastern Question of Balkan Nationalism. Balkan History Reconsidered.* Wien, 2018. (Gunnar Hering Lectures 1.)

⁸ Граф Робер дьо Бурбулон: *Български дневници. Съставителство и научна редакция Зина Маркова.* Н. п., 1995. 495.

⁹ Петър Абрашев: *Дневник. Минало и личност.* София, 1995. 397.

¹⁰ Иван Евстатиев Гешов: *Лична кореспонденция.* Съставители Радослав Попов – Василка Танкова. София, 1994. 275.

¹¹ Airapetov: *October 1915*, 17.

kötelezze el magát egyértelműen semmilyen irányba, mindig több vasat tartott a tűzben és csak saját érdekeire volt tekintettel”.¹² Petr Abrasev naplójában, 1913. július 2-án, arról tett említést, hogy egy német professzor jóval nyersebben jellemezte a cárt, akit okosnak tartanak, de nem kedvelik, mert sokat hazudik.¹³

Vitathatatlan, hogy Ferdinánd cár sokáig következetesen alkalmazta a *politique d'oscillation* (hintapolitika) elvét.¹⁴ 1915-ben a Dardanellák és a Gallipoli-félsziget elfoglalására indított brit–francia szövetséges csapatok örömmel vették volna Bulgária segítségét Törökország ellenében, ám a területi igényeket illetően legfeljebb Szerb-Macedónia esetében voltak engedékenyek, de a görög és román érdekeket sértő bolgár követeléseket elutasították. Nem úgy a központi hatalmak, így végül Radoszlavov miniszterelnök 1915. szeptember 7-én aláírta az úgynevezett társulási szerződést, amelynek lényege az volt, hogy Bulgária öt évre Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és a Török Birodalom oldalán kötelezte el magát, aminek fejében a három nagyhatalom ígéretet tett a területi gyarapodásra. Eszerint Szerbiának a Déli-Morava folyótól keletre eső területeinek egy része, illetve Macedónia egy része Bulgáriához fog kerülni. A komoly területi gyarapodás ígérete tehát eldöntötte a kérdést.

1915 októberében a bolgár hadsereg – párhuzamosan a Monarchia offenzívájával – hat hadosztállyal benyomult a neki ígért Macedóniába, szembeszállt az antant csapataival és Görögországba szorította vissza azokat. Radoszlavov ezt úgy fogalmazta meg, hogy a francia és angol seregek, amelyek támogatni jöttek a megkínzott bolgár nép feletti szerb zsarnokságot, megütözköztek a bolgárokkal, akik legyőzték és Thesszaloniki felé szorították őket. E győzelmeket a bolgár nép nagy lelkesedéssel ünnepelte.¹⁵ A hadba lépés következtében Párizsban is, Londonban is deklarálták a Bulgária elleni háborút. (Bulgária e szerepvállalása végső soron nem járt sikerrel. 1918. szeptember 29-én aláírták Szalonikiben a fegyverszünetet. A vereség a cár bukása mellett számos terület, így Dél-Dobruzsza újbóli, az égei-tengeri kijárat, valamint egyes, Szerbiával határos részek elvesztéséhez vezetett. Az angol sajtó a bolgár fegyverszünetet a központi hatalmak széthullásának első jeleként értékelte.¹⁶)

Felmerül a kérdés, hogy vajon az Osztrák–Magyar Monarchia felől nézve mi szőtt Bulgária hadba lépése mellett az oldalukon?¹⁷ Ismert, hogy a Monarchia katonai vezetősége már 1913 őszén háborút szorgalmazott a tűzfészeknek tekintett Szerbia ellen. Azzal

¹² George Buchanan: *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memoires*. I–II. London – New York – Toronto – Melbourne, 1923. I. 71.

¹³ Петър Абрашев: *Дневник. Минало и личност*. София, 1995. 384.

¹⁴ Demeter Gábor: *Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején (1912–1913)*. Bp., 2007. 70–71.; Uő: *Bulgarian Attempts*, 111.

¹⁵ Васил Радославов: *България и световната криза*. София, 1993. 135.

¹⁶ Muzaffer Başkaya: İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması. *Akademik İncelemeler Dergisi* 10 (2015) Nr. 1. 64.

¹⁷ A Monarchia oldaláról nézve a bolgárkérdést is részletesen érinti Demeter Gábor: *Expanzió vagy önvédelem? Az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai köreinek tervei Szerbiával kapcsolatban (1913–1915)*. In: *Világtörténet* 5 (37) 2015. 391–407. [Angolul lásd Gábor Demeter: *Expansionism or Self-Defence? The Plans of Austro-Hungarian Diplomatic Circles towards Serbia (1915–1916)*. In: uő: *Diplomatic Struggle*, 113–138.] A régebbi magyar irodalomból lásd Szabó Dániel: *A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918)*. Bp., 1976. (Értekezések a történeti tudományok köréből 79.)

érveltek, hogy a határozott fegyveres fellépés a Monarchia nagyhatalmi tekintélyét helyreállíthatja, ugyanakkor pedig a központi hatalmakkal elvben szövetségben álló, de attól egyre inkább eltávolodó, és Erdély kérdése miatt Magyarországgal igen fagyos viszonyban levő Románia bizalmát megerősítheti. Az elképzelés sarkalatos része volt, hogy Bulgária tevőlegesen támogatni fogja a Monarchia hadmozdulatait, annak fejében természetesen, hogy területét megnövelheti.¹⁸ Ebben a kérdésben a katonákkal nem mindig egyetértő politikai vezetés sem gondolkodott másképp: mivel a legtöbben a szlávkérdés miatt nem támogatták a Monarchia további területi gyarapodását, ezért célszerűbbnek látták a szövetségeseket jutalmazni ilyen módon.¹⁹ Az első világháború kirobbanásához vezető hadüzenet előtt kevéssel, az 1914. július 7-i közös minisztertanácson gróf Tisza István miniszterelnök kifejtette, hogy a háború elkerülése végett Szerbiának kizárólag valóban teljesíthető ultimátumot kell megszabni, az esetleges háborút pedig legfeljebb végső eszköznek kell tekinteni. Ugyanakkor kifejtette, hogy ha mégis háborúra kerülne sor, akkor a győzelmet követően sem szabad Szerbiát annektálni, de meg kell gyengíteni és területeiből Görögországnak, Albániának és Bulgáriának juttatni.²⁰

Bulgária területi igényei tehát a Monarchia oldaláról nézve respektálhatóak voltak, ami akkor is igaz, ha Ausztria és Magyarország nem mindenben látta ugyanúgy a kérdést.²¹ A Képviselőházban 1918. október 22-én Tisza, visszatekintve a háború kitörésére, így fogalmazott: „Minő viszonyban hagyta vissza a bukaresti béke a bennünket legközelebről érintő világ részét? A Balkánon óriásilag megnövekedett Szerbiával és megnövekedett Görögországgal állottunk szemben, melyeknek akkori érzülete minden volt, csak barátságosnak nem volt mondható a Monarchiára nézve. A velük szemben álló állam: Bulgária teljesen kimerülve és összetörve, jóformán tehetetlen állapotban volt. Románia elidegenedett a hármasszövetségtől. Az az érzésünk kellett, hogy legyen, hogy Romániát már félig elvesztettük, és számolnunk kellett a veszéllyel, hogy egészen el fogjuk veszteni.”²² A Bulgária fontosságába vetett meggyőződésbe azonban némi kétely is vegyült. A volt szófiai nagykövet (1887–1895), akkor a király személye körüli miniszter gróf Burián István így írt 1913 augusztusában: „A bolgárokért erőnket lekötni nem lehet. Ők a nekünk szükséges funkciót, mint Szerbia ellenségei úgyis teljesíteni fogják, mert ez az életfeltételük. De velük dolgozni, kik őrülden és öngyilkos módon mindent elrontottak, nem lehet.”²³

¹⁸ Ifj. Bertényi Iván: Az első világháború okai. In: *Magyarország az első világháborúban*. Főszerk. Romsics Ignác. Bp., 2010. 13.

¹⁹ Vö. Günther Kronenbitter: The Perception of the 'wars before the war' in Austria-Hungary. In: *The Wars before the Great War*.

²⁰ Barta Róbert: Tisza István és a preventív háború koncepciója. In: *Tisza István emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*. Szerk. Maruzsa Zoltán – Pallai László. Debrecen, 2011. 214.

²¹ Demeter: Expansionism or Self-Defence, 120.

²² Idézi Maruzsa Zoltán: Tisza István és az első világháborúhoz vezető válság. In: *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Főszerk. Majoros István. Bp., 2015. 62.

²³ Báró Burián István naplói, 1907–1922. Báró Burián István távirati könyvei 1913–1915 a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Szerk. Horváth Erzsébet – Tenke Sándor. Bp., 1999. 71.

Ezzel együtt ő is, csakúgy, mint Tisza vagy a kiváló Balkán-szakértő, Thallóczy Lajos rendkívül fontosnak tartotta Bulgáriát Románia ellensúlyozása szempontjából.²⁴

1913-ban a Monarchia diplomáciája ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy Bukarest számol a Bulgária felé való közeledésével.²⁵ A magyar sajtó is nyíltan cikkezett a feszült bolgár–román viszonyról. Pröhle Vilmos például ezt írta: „Közben tudvalevőleg Románia királya [...] komoly követeléseket támasztott Bulgáriával szemben, Szilisztrának s vele a Duna mentén jelentékeny területnek átengedését követelve, amiből a mind a mai napig megoldatlan román–bolgár feszültség támadt.”²⁶ Karl Emil zu Fürstenberg herceg,²⁷ 1911–1913 között a Monarchia bukaresti nagykövete, folyamatosan tájékoztatta a Monarchia diplomáciájának fejét, Leopold von Berchtold grófot arról, hogy hogyan látják Bukarestben a Monarchia, illetve Bulgária helyzetét. Fürstenberg egy, az orosz és a román uralkodóház tagjai közötti dinasztikus házasság lehetőségére is felhívta a figyelmet. Eszerint Károly román herceg – a későbbi II. Károly, Ferdinánd román trónörökös, a későbbi I. Ferdinánd király fia – az orosz cár egyik lányával házasodott volna össze. Fürstenberg azonban azt is jelezte, hogy e tervet nem mindenki támogatja, és Románia területi követeléseinek bizonyos mértékű támogatásával a Monarchia ellensúlyozhatja ezt az ötletet.²⁸ Máskor egyértelműen leszögezte, hogy Románia nem enged területi követeléseiből Bulgária rovására, és úgy fogalmazott, hogy ha el akarják kerülni, hogy Románia cserbenhagyással és árulással vádolja szövetségeseit, a Monarchiát, akkor támogatni kell pl. azt, hogy Szilisztra Romániához kerüljön.²⁹ Előfordult, hogy szót emelt azért, hogy a Monarchia támogassa Románia kompenzációs igényeit Bulgária rovására az „igaz baráti, bizalmas” kapcsolat fenntartása érdekében.³⁰

Mindeközben Bulgária – legalábbis tapogatózás szintjén – Bécsben is igyekezett tompítani a Romániával való konfrontálódást. Ivan Szalabasev bolgár követ felvetette, hogy nem lehetne-e Románia területi követeléseit inkább a közös ellenség, Szerbia rovására kielégíteni, ily módon érintetlenül hagyva Dél-Dobruzsát.³¹

Fürstenberg is figyelemmel kísérte a közvéleményt, és tisztában volt azzal is, hogy a sajtó milyen befolyást képes gyakorolni arra. Miközben felhívta a figyelmet Oroszország

²⁴ Demeter: *Expansionism or Self-Defence*, 126. Lásd még Demeter Gábor: Külpolitikai alternatívák: a magyar politikai elit (Burián, Thallóczy, Tisza) véleménye a balkáni kérdés rendezéséről 1912–1915 között. *Hadtörténelmi Közlemények* 130 (2017) 355–375.

²⁵ A román szakirodalomból lásd pl. G. A. Dabija: *Amintirile unui Atașat Militar Român in Bulgaria, 1910–1913*. București, 1936.; George G. Garoescu: *Războaiele balcanice 1912–1913 și Campania Română din Bulgaria*. Sfântul Gheorghe, 1935.

²⁶ A Balkán szláv államai és a balkáni háború. Írta és a Szabolcsvármegyei Bessenyei-Kör szabadliceumában 1913. január 23-án felolvasta: Dr. Pröhle Vilmos. *Nyírvidék* 1913. február 13. 3.

²⁷ Fürstenbergre nézve lásd Alma Hannig: *The Land of Contrasts and Contradiction. Perceptions of Romania Among the Austro-Hungarian Diplomats on the Eve of the Great War*. In: *Through the Diplomat's Eyes. Romanian Social Life in the Late 19th and Early 20th Century*. Ed. Claudiu-Lucian Topor – Daniel Cain – Alexandru Istrate. Kaiserslautern–Mehlingen, 2016. (Rumänien in Europa 3) 76.

²⁸ Fürstenberg levele Berchtoldhoz. 1913. február 21., 1913. március 3. Moravský Zemský Archiv Brno (= MZAB) G 138. Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov. PPB. Inv. 464. K. 134.

²⁹ Fürstenberg levele Berchtoldhoz. 1913. március 3. MZAB G 138. Inv. 464. K. 134.

³⁰ Fürstenberg levele Berchtoldhoz, 1913. február 21. MZAB G 138. Inv. 464. K. 134.

³¹ Централен държавен архив Ф. 176 к. Оп. 2. а. е. 1369. Л. 219. Idézi Demeter: *Expanzió vagy önvédelem*, 395.

és Franciaország propagandájára, erőteljesen sürgette Berchtoldot, hogy Románia ügyében gyakoroljon befolyást a nyilvánosságra Bécsben, miközben ő Bukarestben a román közvéleményre próbál hatni.³²

Fürstenberg 1913. május 28-án összefoglalóan azt jelentette, hogy I. Károly román király Bulgária iránti bizalmatlansága és ellenszenvé erős, továbbá a király szerint a Monarchia Bulgáriát „többre értékeli, mint Romániát”.³³ Ebben nyilván erős szerepet játszott a korábban Bulgáriát támogató Oroszország³⁴ közeledése Romániához, beleértve azt is, hogy az orosz diplomácia arra biztatta Romániát, hogy egy szerb–bolgár háború esetén hasítsa ki egy részt Bulgária területéből, csakúgy, mint Magyarországból.³⁵ Fürstenberg nem ok nélkül szögezte le, hogy „őfelsége a király számára Bulgária mindig fekete bárány volt”.³⁶ Korábban, egy szintén Berchtoldhoz írt levelében arra is utalt, hogy a román sajtó is osztja azt az álláspontot, hogy a Monarchia nem támogatta megfelelően Románia területi követeléseit, ami a legfőbb oka I. Károly király bizalmatlanságának és ingatlanságának. Fürstenberg egyenesen tartós és mély sértettségről számolt be mind a román kormányzat, mind a közvélemény részéről.³⁷

Nem szabad figyelmen kívül hagyni e kérdésben, hogy I. Károly király német származású volt (Hohenzollern-rokon), s ugyancsak német gyökerekkel rendelkezett I. Konstantin görög uralkodó is, akik ragaszkodtak a tradicionális dinasztikus politikához. Károly fia, Ferdinánd, valamint Ion I. C. Brătianu román és Elefthériosz Venizélosz görög miniszterelnök viszont a nacionalista–expansionista nézeteket részesítette előnyben. A kérdés tehát az volt, melyik politikai orientáció győz és érvényesül. I. Károly életében Románia nem lépett be a háborúba, addig erősen és szinte kizárólagosan érvényesült a német befolyás.

Fürstenberg jelezte, hogy Károly király egyértelművé tette: Bulgáriában potenciális ellenfelet, Szerbiában pedig erős szövetségest lát,³⁸ ami alapvetően ütközött a Monarchia érdekeivel. „Bulgária Románia történelmi ellensége, olyan ellenfele, amelynek gyarapodása veszélyeket rejt. Ez okból Bulgáriának magának kell jóindulatú baráti szándékát egyértelműsíteni, mielőtt Románia bármiképpen elkötelezné magát iránta. Szerbiát, amelynek Romániával soha nem voltak vitás kérdései, oly mértékben meg kell erősíteni, hogy ellensúlya legyen Bulgáriának a Balkánon.”³⁹ Az nem kétséges egyébként, hogy 1916 őszén, a román hadba lépésben szerepet játszott a bolgár terjeszkedéstől való félelem is, amint arra Brătianu román miniszterelnök is egyértelműen utalt: „A legfontosabb döntés előtt vagyunk. Ha a békét nélkülünk kötik meg, felmorzsolódunk egy Nagy-Magyarország

³² Fürstenberg levele Berchtoldhoz. 1913. január 30. MZAB G 138. Inv. 464. K. 134.

³³ Koszta István: A háborúzó Balkán és Románia. In: „...kedves bajtársim, kössétek be sebem”. A Nagy Háború emlékezete. Szerk. Kiss Gábor Ferenc – Vincze Gábor. Ópusztaszer–Szeged, 2015. 38. [A jelentés eredetij: Ausserpolitik Bd. VI. doc. no. 7189. 540–543.]

³⁴ Oroszország szerepére nézve a bolgár hadba lépést illetően lásd Airapetov: October 1915, 17–23.

³⁵ Christopher Clark: *Alvajárók. Hogyan menetel Európa 1914-ben a háború felé.* Bp., 2012. 289.

³⁶ Koszta: A háborúzó Balkán és Románia, 39.

³⁷ Fürstenberg levele Berchtoldhoz. 1913. február 21. MZAB G 138. Inv. 464. K. 134.

³⁸ A bolgár–szerb kérdés összefoglalását lásd Clark: *Alvajárók*, 284–292.

³⁹ Koszta: A háborúzó Balkán és Románia, 40.

és egy Nagy-Bulgária között.”⁴⁰ A román király ugyanakkor rendkívüli módon nehezményezte, hogy a Monarchia meglehetősen elutasító volt a bukaresti békével szemben.⁴¹

Mindezeket figyelembe véve Fürstenberg kétségek nélkül írta le, hogy Románia saját érdekei miatt azonnal be fog avatkozni egy esetleges bolgár–szerb fegyveres konfliktusba a szerbek oldalán,⁴² látványosan megtorolva a vele elvileg szövetséges Monarchia támogatásának hiányát. Ezen az sem változtatott, hogy a diplomata Berchtoldnak írt magánleveleiben a román királyt öregnek, gyengének és ingatagnak nevezte.⁴³ Álláspontját Radoszlavov tanúsága szerint osztotta a bolgár diplomácia is. Szerinte Románia háborúra készülődése 1916 elejétől egyértelmű volt, amire a bolgár kormány figyelmeztette is Berlint és Bécsset.⁴⁴

Tisza István miniszterelnök szűk egy évvel a bolgár hadba lépést követően, 1916 szeptemberében is egyértelműen nyilatkozott a fentiekről, rámutatva, hogy a bolgárok hadba lépésének fontosságát Magyarország felől nézve Szerbia mellett Románia emelte meg: „megtette a kormány azt, ami a román veszély csökkentésére a legfontosabb volt: létrehozta a szövetséget Bulgáriával. [...] Ez érdem elsősorban Ferdinánd királyé és Radoszlavov miniszterelnöké. [...] Az a bizalomteljes, meleg, igaz baráti és szövetséges társi hang, mely Radoszlavov miniszterelnök úr ma közzétett hozzám intézett sürgönyéből is szól, arra mutat, hogy igaztalan a képviselő úr azon vádja, hogy nem tudunk a Monarchia számára barátokat szerezni. Igenis szereztünk barátokat, hű, kemény, erős barátokat!”⁴⁵

Tisza jóval később, a képviselőházban 1918. október 22-én, visszatekintve is kiállt Bulgária fontossága mellett, az ellenséges érzületű Románia ellenében: „Nézetem szerint a helyzet kulcsa Bulgáriában volt. Bulgáriával, melyet a bukaresti béke megfosztott győzelmeinek összes gyümölcseitől, amelyet megfosztott attól, hogy macedóniai fajrokonaival egyesülhessen, Bulgáriával kellett igyekeznünk olyan megállapodásra jutni, amely annak idején lehetőleg békés úton biztosítja Bulgária számára az őt joggal megillető egyesülést macedóniai fajrokonaival, másrésről azonban módot nyújtson egy Bulgária és Románia közötti békés megegyezésre, másfelől Bulgáriával kötött szövetségünkkel kellett abban az irányban befolyást gyakorolnunk Románia elhatározására, hogy Romániát visszaszerezzük a szövetség számára, Romániát megerősítsük a szövetségben, mert Romániának a szövetséghez való hűségétől függött volna az, hogy a Bulgária és a Monarchia közti viszony garanciát nyújtson-e Romániának, hogy Bulgária felől nem érheti megtámadás, vagy ellenkezőleg veszélyt jelentsen-e Románia számára.”⁴⁶

Látni való, hogy Tisza nyilvános érveléseiben több ízben is tetten érhetőek érzelmi szálak, amelyek a magyarok és bolgárok közötti mintegy ex natura létező jó viszonyra

⁴⁰ Idézi Koszta István: *Romania's Day*. Románia belép a háborúba. *Hadtörténelmi Közlemények* 130 (2017) 470.

⁴¹ Clark: *Alvajárók*, 289.

⁴² Alexandru Marghiloman: *Note politice*. Bucuresti, 1927. 155. Hivatkozik rá Koszta: A háborúzó Balkán és Románia, 41.

⁴³ Fürstenberg levele Berchtoldhoz. 1913. március 03. MZAB G 138. Inv. 464, K. 134.

⁴⁴ Радославов: *България*, 142.

⁴⁵ Az 1910. évi július hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházainak naplója. Bp., 1916. 91–92. (1916. szeptember 13. [660. országos ülés.])

⁴⁶ Maruzsa: Tisza István, 63.

látszanak utalni. Radoszlavov bolgár miniszterelnök józanul nyers érvelése szinte kiábrándítóan hat ehhez mérten: „Napjainkban azt láthatjuk, hogy a nemzetek nem eszmékért, hanem kizárólag anyagi érdekeikért harcolnak. Ennélfogva, minél inkább kötődünk egy országhoz anyagi szempontból, az az ország annál inkább érdekelt fennmaradásunkban és gyarapodásunkban. [...] Kereskedelmünk, érdekeltsegeink és egész gazdaságunk elválaszthatatlanul kötődik Törökországhoz, Németországhoz és az Osztrák-Magyar Monarchiához.”⁴⁷

Érdeemes ugyanakkor figyelmet szentelni a Tiszánál szintén előforduló „fajrokonai” kifejezésre is, amely korántsem számított szokatlannak ebben a korban. Mindez viszont már egy másik fontos kérdés irányába mutat, nevezetesen a Magyarországon az épp a háború előtti időkben mindinkább izmosodó turanizmus felé. Amikor Bulgária belépett a háborúba és ezért megillette a kedvező hazai sajtóvisszhang, a magyarországi lapoknak nem a nulláról indulva kellett építeniük Bulgária pozitív imázsát.

Volt példa arra, hogy oktatták a bolgár nyelvet a századforduló Magyarországon, így Asbóth Oszkár (1852–1920), aki a keleti kereskedelmi tanfolyam keretében 1893-tól tette ezt,⁴⁸ sőt 1917-ben a szegedi Állami Felsőkereskedelmi Iskola bolgárnyelv-oktatásával kapcsolatosan is kikérték véleményét.⁴⁹ Ezek azonban célracionális megközelítések, kifejezetten gazdasági célú tanfolyamok voltak. Ám a világháború kitörése előtt néhány évvel, 1910-ben megalakult a Turáni Társaság (Magyar Ázsiai Társaság, 1916-tól Magyar Keleti Kultúrközpont). A részben földrajztudósokat, orientalistákat, nyelvészeket, néprajzosokat, részben a befolyásos társadalmi köröknek a turanizmus gondolatát támogató képviselőit (arisztokratákat, pénzembereket, politikusokat), részben pedig az eszmével szimpatizáló értelmiségieket tömörítő társaság látványosan tört lándzsát a keleti gondolat mellett. A 19. század végén megélenkülő „ugor-török” háború nyomán erősödött meg a turanizmus eszméje, amelyet többféleképpen gondoltak tovább politikai vonalon is, aszerint, hogy a magyar politikai/gazdasági dominanciát a Kárpát-medencén kívül meddig vágytak érvényesíteni: a Balkánig, esetleg a Közel-Keletig vagy annál is tovább. A pángermán és pánszláv gondolat hódítása további erőteljes lökést adott a turáni eszmének: a tőlük való félelem táplálta annak reményét, hogy kialakulhat egy keleti szövetség, amely segít megőrizni, esetleg erősíteni Magyarország pozícióit. A turanizmus értelmezési keretei tágak voltak, ahogy Ablonczy Balázs rá is mutat a témát tárgyaló könyvében. E helyt ennek elemei közül egyet emelnénk ki: kulturális és gazdasági befolyásszerzés, egyfajta magyar imperializmus a Balkánon, tágabban a Közel-Keleten és Kis-Ázsiában, Dél-Oroszországban, Ukrajnában, még tágabban egész Ázsiában.⁵⁰

⁴⁷ Tarján M. Tamás: 1915. október 11. Bulgária belép az első világháborúba. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1915_oktober_11_bulgaria_belep_az_első_vilaghaboruba/. (Legutóbbi megtekintés: 2017. december 10.)

⁴⁸ Bricht Lipót: *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia története alapításától 1895-ig*. Bp., 1896. 83.

⁴⁹ Asbóth Oszkár egyetemi tanár a szegedi Állami Felsőkereskedelmi Iskolában tanított bolgár nyelv tanítási terve tárgyában. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 503. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratai. Kereskedelmi iskolák iratai (= K 503) 9. cs. 10. t. 8544/1917.

⁵⁰ Ablonczy: *Keletrre, magyar*, 15.

A társaság fő célja az ázsiai és más, a magyarsággal rokon(nak gondolt) népek kutatása volt gazdasági, politikai, néprajzi és kulturális szempontból. Nem lehet ugyanakkor kétségbe vonni, hogy az úgynevezett turáni népek összetartását hangoztató idea népszerűvé válását nagymértékben segítette a századelőtől a Monarchia balkáni szövetségi politikája, amely táplálta a Törökország és Bulgária iránti pozitív érzéseket.⁵¹ A háborút közvetlenül megelőző időszakban eleinte viszonylag elegendő tudósítások érkeztek Bulgáriáról. Egyfelől mint balkáni érdekességről írtak róla: Székely Béla például 1908-ban a *Békésmegyei Közlönyben* Bulgáriát mint „ideges környezet kellős közepé”-t jelölte meg, egyúttal mint „a politikai látóhatár legrikítóbb színű országát”-t. De ő az egész Balkánt így jellemezte, ekképp Bulgária ennek részeként, nem pedig valamiféle egyedileg érdekes államként került előtérbe: „Balkán, mely a búbajos Kelet misztikus legendáit, modern népeinek vadságukban is rokonszenves szokásait és egészen sajátos politikai viszonyait évszázados hagyományoknak falai közé szorítja s a nyugati kultúrát csak most kezdi érezni áldásaiban és fonákágaiban egyaránt.”⁵² Ezt a romantikus pátosszal átszőtt misztikumot árnyalta előbb a turanizmus eszmeisége, később pedig, részben ezzel karöltve a reálpolitikai megközelítés, amely nyilvánvalóvá tette, hogy Bulgária a Monarchia partnere lehet a Balkánon.

Kiválóan példázza ezt a jelenséget egy szintén 1908. évi tudósítás, amely a *Zalavár-megye* hasábjain jelent meg. Az apropót nyilvánvalóan az szolgáltatta, hogy Ferdinánd ekkor lett bolgár fejedelemből cár. Az írás névtelen szerzője szerint „Bulgária végleg függetlennek nyilvánította magát⁵³ és királlyá tette Ferdinánd fejedelmet. Bátran szembenéz a törökkel, amely a hódítás jogán még mindig igényt tart rá; nem törődik a szerb törekvésekkel, amelyek Nagyszerbiához szeretnék volna csatolni Bulgáriát. Szabad, független, önálló akar lenni és az is lesz, mert a nép akarata a legnagyobb hatalom.”⁵⁴

A szerző ezt követően felsorolta, mi minden szól amellet, hogy a bolgárok iránt simpatíával viseltessenek a magyarok. Érvelése szerint a „mi nemzetünk történelmi rendeltetése az, hogy az egymásra törő nagy népek, a germánok és szlávok között éket képezzen s meggátolja azt, hogy a néparadatok egymásra ne zuhanjanak. Ha minden oldalról erős és hatalmas szláv gyűrű vesz bennünket körül, összeroppanunk, míg önálló, szabadság-szerető, független kis államok fegyvertársainkká válnak a saját érdekükből. Bulgária nem veszélyeztetheti a magyar impériumot, egy nagy délszláv állam nemzeti létünk veszedelme lehetne. [...] Örömmel is fogadták széles Magyarországon Bulgária elhatározását s az ősi Tirnovóban összegyűlt bolgárokkal együtt kiáltottuk: éljen a szabad és független Bulgária.”⁵⁵ Ez még nem a turanizmus, ám töredékesen, korántsem letisztultan, de világosan tetten érhetőek az érvelésben a turanizmus későbbi alapvető gondolatai: a pánszláv és

⁵¹ Farkas Ildikó: A turanizmus. *Magyar Tudomány* 38 [100] (1993) 862. Lásd még Dupcsik Csaba: *A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században*. Bp., 2005. 90–120.

⁵² Székely Béla: Levél a Balkánról. *Békésmegyei Közlöny* 1908. november 29. 3.

⁵³ Gábor Demeter: Conspiracy or Coincidence? The Parallelism Between the Annexation Crisis and the Bulgarian Declaration of Independence in 1908. In: uő: *Diplomatic Struggle*, 67–87.

⁵⁴ (Bulgária.) *Zalavár-megye* 1908. október 11. 4.

⁵⁵ Uo.

pángermán veszedelem árnyékában Magyarországnak szövetségeseket kell keresnie, Bulgária pedig minden szempontból alkalmas erre. Törökország e szövegkörnyezetben még mint Bulgária ellensége jelent meg, ez is világosan mutatja, hogy a turáni eszme szupremáciája itt nem érvényesült maradéktalanul.

Még határozottabban szemlélteti a turanizmus térhódítását, ezen belül pedig a Bulgária iránti, erős szimpátiával ötvözött érdeklődést Pröhle Vilmos orientalista⁵⁶ írása, amely 1913-ban a *Nyírvidék* hasábjain jelent meg. A neves turkológus szerző ekkor a nyíregyházi evangélikus gimnáziumban tanított. Tudományos érdeklődése irányát tükrözi, hogy később, 1919-ben a debreceni egyetemen a török nyelv és irodalom tanára lett, majd 1923-ban a kelet-ázsiai nyelvek és irodalmak professzorává nevezték ki a budapesti egyetemen, hogy a lényegében az ő számára megalapított Kelet-ázsiai Intézet élén folytathassa munkáját.

A dagályos nyelvezetű szöveg szerint Bulgária, elismerve az orosz támogatás szerepét, „hadseregét s népnevelését egyenesen a bolgár hódító politika céljai szerint rendezte be. A bolgár tanítók [...] lángra gyújtották a zsenge bolgár gyermekek szívében a hazaszeretetet, a törökök ellen való gyűlöletet”. Mindez párosult azzal, hogy a bolgár nép „természeténél fogva komoly, munkára, erőfeszítésre mindig kész” és „alig várta, hogy megmutassa az emberiségnek, hogy mire képes”. A katonai sikereket (1913-ban vagyunk) a tudósító főleg Mihail Szavov tábornok nevéhez kötötte, de dicsérettel szavakkal illette a bolgár katonai vezetés tagjai közül Radko Dimitrievet is: „ideális katona a fiatal Dimitriev tábornok, akit kirkiliszei fényes diadala óta bolgár Napóleonnak szeretnek nevezni honfitársai”. Így aztán az „íz-ig-vérig bolgár, hozzá kiválóan képzett erélyes emberek vezetése alatt álló bolgarság szinte mesébe illő halálmegegyezéssel vetette magát az ellenségre s valószínűsége át diadalról-diadalra vitte lobogóját”. Más kérdés, hogy Dimitriev később az oroszok oldalára állt és az orosz hadseregben szolgált, sőt a Bruszilov-offenzíva egyik vezetője lett. A szerző még azt a – bízást túlzónak nevezhető, sőt valójában zavaros – gondolatot is latolgatta, hogy a bolgár katonai géniuszt elégséges lett volna akár Konstantinápoly bevételéhez is, de a bolgárok letettek erről, hiszen a törökök kezében volt a csataldzsa, a Dardanellák, Drinápoly, Skutari és Janina.⁵⁷ A szerző bolgárok iránti kötődése világosan érzékelhető a cikk egészén, ugyanakkor e helyt nem önmagában e ténynek van jelentősége, hanem annak, hogy a lap leköszölte Pröhle írását. A cikk egy előadás szerkesztett verziója volt: a „Szabolcsvármegyei Bessenyei-Kör szabadliceumban” 1913. január 23-án olvasta fel a szerző.

Bár a fenti cikkek már elvezetik az olvasót a sajtóvisszhangokhoz, ezen írás elsődleges tárgyához, de e helyütt csak azt szerettem volna illusztrálni, hogy a Bulgária melletti erőteljes sajtókampány nem a háborúba való belépéssel vette kezdetét, az ország és a bolgárok iránti szimpátia ekkor már meglehetősen széles körben beágyazott volt.

Visszatérve a turanizmushoz pár gondolat erejéig: a Turáni Társaság legfontosabb személyiségei között lehet említeni gróf Teleki Pál földrajztudóst, későbbi kétszeres

⁵⁶ Ormos István: Adalékok Pröhle Vilmos alakjához. *Keletkutatás* 40 (2012) 1. sz. 33–65.

⁵⁷ *Nyírvidék* 1913. február 13. 3.

miniszterelnököt, de gyűjtőhely jellegét mutatja, hogy gróf Károlyi Mihály éppúgy tagja volt, mint kérelmelhetetlen politikai ellenlábasa, gróf Tisza István. 1913-tól jelent meg *Turán* című folyóiratuk, emellett pedig előadások, nyelvórák stb. jellemezték a társadalmi elit körében érzékelhetően nyílt és széles körű támogatást élvező társaság tevékenységét. Eszmeiségük érvényesülése, a közvélemény előtti megjelentetése, nem utolsósorban pedig politikai térnyerése a befolyásos tagok révén nem ütközött nehézségekbe.⁵⁸

A „turáni eszme” tehát magában foglalta a bolgár és török népeket, így azoknak nemcsak kutatása, hanem – „közelségük” révén – a velük való intenzívebb kapcsolatok kiépítése is lehetővé vált.⁵⁹ Az a gyakorlati tényező viszont problémát okozhatott, hogy Törökország és Bulgária, amely két államot Magyarországon egyaránt a turanizmus bástyájának tekintették, hagyományosan nem volt egymással jó viszonyban. A szembenállást csak fokozta az első Balkán-háború kitörése, amelynek Törökország lett a nagy vesztese, miközben Bulgária pozíciói jelentősen javultak, majd a második Balkán-háború, ahol a két állam ismét szembekerült egymással és ezúttal Bulgária jutott a vesztesek sorsára.

Mindez a gyakorlatban jelentős mértékben erodálhatta a bolgárookra és törökökre egyaránt építő turáni gondolatot, ám az eszme zászlóvivőinek e nehézség sem szegte kedvét. Optimizmusuk nem is bizonyult tévesnek, hiszen 1915 őszen Bulgária és Törökország egyazon oldalra pozícionálta magát az első világháborúban. Az így kialakult szövetség értelemszerűen pozitívan hatott a turanizmusra, egyúttal a Turáni Társaság működésére is. Ezt természetesen a társaság is érzékelte, bár utólag, 1918-ban már igyekezett árnyaltabban láttatni: „Mikor folyóiratunk mostani formájában megindult, a magyar-török-bolgár fegyverbarátság a különös időszerűség látszatát adta vállalkozásunknak. Minket azonban nem vezetett az aktualitás szempontja. Mi akkor sem csináltunk politikát, hanem kizárólag a tudományt műveltük.”⁶⁰ Nehéz lenne persze vitatni, hogy nem csak a véletlennek köszönhető, hogy épp ezekben az években török, bolgár, albán, bosnyák stb. fiatalok kerültek Magyarországra tanulni (pl. mintegy 200 török diák).⁶¹ 1917-ben a szegedi Állami Felsőkereskedelmi Iskolában is fontos szerepe volt a bolgár oktatásnak, amit Molnár Izidor (1875–?) tartott kézben, igaz, bulgáriai tanulmányútjához pénzzel e háborús évben már nem járult hozzá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.⁶²

Ugyanakkor szót kell ejteni az MTA Keleti Bizottságáról is (1914 és 1916 között Balkán Bizottság volt a neve).⁶³ Teleki Pál, akinek itt is kulcsszerepe volt, a Bizottság nevében

⁵⁸ A tagságra nézve lásd Ablonczy: *Keletre, magyar*, 16–17., 53–56.

⁵⁹ Nagy Norbert: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918)*. Pécs, 2010. (Balkán Füzetek 7) 11.

⁶⁰ *Turán* 3 (1918) 515.

⁶¹ Farkas: A turanizmus, 864. A bolgár egyetemi hallgatók magyarországi jelenlétére nézve lásd Пенка Пейковска: Българи-студенти в унгарски университети и висши учебни заведения през втората половина на XIX в. и първата половина на XX в. In: *Political, Social, Economic and Cultural Elites in the Central- and East-European States in Modernity and Post-Modernity*. (Hungarian–Bulgarian History Conference. Budapest, May 14–15. 2009. Papers.) Ed. Gábor Demeter – Penka Peykovska. Sofia–Bp., 2010. (Auxiliary Historical Disciplines 6.)

⁶² A Felsőkereskedelmi Iskola főigazgatójának jelentése Molnár Izidor tanárnak Bulgáriába való kiküldéséről. MNL OL K 503. 15. cs. 18. t. 6059/1918.

⁶³ Nagy: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet*, 11.

kidolgozta az úgynevezett Balkáni és Előázsiai Földrajzi Intézet tervezetét, amely széles körű kutatásokat végezne, s amelynek keretében keresnék az együttműködést a szövetséges országok, különösen pedig épp Bulgária és Törökország hasonló intézményeivel. 1916 januárjában azonban a háborús helyzetre való hivatkozással az Akadémián dugába dőlt a tervezet megvalósítása.⁶⁴

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a politika elengedte volna a turanizmus kezét, sőt. 1916 januárjában pl. ifj. Andrassy Gyula beszédet mondott az Uránia Színházban, egy a Vöröskereszt szervezésében tartott rendezvényen. Beszédében a bolgárok iránti szimpátiájának adott hangot, „mert rokonunk, mert a bolgár nép ereiben is az a turáni vér lüktet, ami a miénkben. [...] Ily módon legalább nem vagyunk teljesen magunkra hagyatva, egészen egyedül, hisz támogat bennünket vér szerint való rokonunk és nem érezzük többé helyezetünk a népek és fajok között oly különállónak és elszigetelnek, mint annakelőtte”.⁶⁵

A Turáni Társaságba életet lehelni azonban kevesebb erőfeszítéssel járt, mint felállítani egy új intézetet. Ráadásul Tisza miniszterelnökként tisztában volt azzal, hogy a társaság eszmeisége éppen megfelel a háborús magyar külpolitika irányának. Így tehát mind a bolgár, mind pedig a török szövetségesek irányába tett gesztusként is értelmezhető a Magyar Keleti Kultúrközpont néven, 1916. május 3-án a Magyar Tudományos Akadémián újjáalakult Turáni Társaság megerősítése.⁶⁶ Az elnök gróf Széchenyi Béla lett, a kultuszárca pedig komoly összegekkel biztosította a zavartalan működést, sőt a miniszterelnökség révén helyet kaptak a Parlament épületében is. Látványos sikerüknek tekinthető a Múzeum körút átnevezése Mehmed szultán körútra. Ekkor jött létre a Magyar Keleti Gazdasági Központ is,⁶⁷ élén Balkányi Kálmán közgazdással. Ezt a Turáni Társasággal az úgynevezett Keleti Szövetség fogta össze, amiben Tisza István miniszterelnök és Burián István külügyminiszter reprezentálta a kormányzatot.⁶⁸ Ezzel mintegy párhuzamosan, 1916-tól a Balkán Bizottság új néven, Keleti Bizottságként folytatta munkáját, a balkáni területek mellett már a távolabbi keleti országok és népek is érdeklődési körébe kerültek.⁶⁹ Összességében tehát kijelenthetjük, hogy a turanizmus eszméje kellőképpen megágyazott a háborút közvetlen megelőző években a bolgárokkal szembeni érdeklődésnek és pozitív közeledésnek. A háború kitörésekor nagy erővel megkezdődött sajtókampány, amelynek célja a bolgárok iránti szimpátia növelése volt, így termékeny talajra hullott.

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül azt mutatjuk be, hogy Bulgária hadba lépését hogyan és miként közvetítette a magyar sajtó. Bulgáriát, mint láttuk, több okból (a turanizmus eszméje, potenciális szövetséges a politikában, illetve uralkodójának magyar kötődései) erős szimpátia övezte magyar részről. A közvélemény várakozva fordult Bulgária

⁶⁴ Nagy: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet*, 12. Lásd még Hajdú Zoltán: *Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra*. Pécs, 2003. (Balkán Füzetek 1.)

⁶⁵ Székely: *A szövetséges uralkodók kultusza*, 96.

⁶⁶ Farkas: *A turanizmus*, 864.; Ablonczy: *Keletre, magyar*, 64.

⁶⁷ A bolgár, illetve török gazdasági kapcsolatokra lásd Nagel Marcell: *A magyar kereskedő a világháborúban*. Bp., 1908. Passim.

⁶⁸ Ablonczy: *Keletre, magyar*, 64.

⁶⁹ Nagy: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet*, 12.

esetleges hadba lépése felé az első világháború kitörése után. 1915 kora őszére, mikorra már sejthető volt, hogy a központi hatalmak oldalán fog fejezve az ország, ez fokozódott, majd amikor a már elemzett tapogatózásokat követően a Monarchia oldalán Bulgária fejezve fogott, a Szerbiát és Romániát megszorító szövetséges mellett a különféle lapok igyekeztek még több pozitívumot felsorolni.

A *Vasárnapi Ujság*, a korszak legnépszerűbb hetilapja szeptember végén tömören adott hírt arról, hogy „Bulgária szeptember 21-től kezdve elrendeli az általános mozgósítást”.⁷⁰ 1915. szeptember 26-án jelent meg *Az entente bulgáriai kudarca* című írás. Eszerint az antant képviselői hasztalan törekedtek Radoszlavov miniszterelnökkel felvenni a kapcsolatot a bolgár mozgósítás hírére, ő történetesen éppen Várnában tartózkodott, a királyi kastélyban, ahonnan csak később érkezett Szófiába. O'Brien angol követ válságosnak nevezte a kialakult helyzetet, miközben a mozgósítás (természetesen) nem állt le, a „bevonult legénység pompásan van öltözve, nagyszerű ruhában és kitűnő lábbeliben. Azt hiszik, hogy a bolgár hadsereg néhány nap múlva harcra kész lesz”.⁷¹ A *Vasárnapi Ujság* következő két száma továbbra is röviden írt a bolgár háborús szerepvállalásról: „Oroszország megszakította a diplomáciai érintkezést Bulgáriával”,⁷² illetve: „A bolgárok Knyazsevácznál megtámadták a szerbeket”.⁷³ A *Budapesti Hirlap* ugyanakkor újra közölte egy jóval korábban megjelent cikkét, annak bizonyítására, hogy már a Balkán-háborúk idején is erősen szimpatizált Bulgáriával.⁷⁴

A *Harangszó* című „vallásos néplap” már 1915. október 3-án hírt adott Bulgária hadba lépéséről, értelemszerűen szimpatizálva azzal. Kiemelte, hogy Bulgáriát a második Balkán-háborúban megalázták, jogaiból kizárták. Így eddigi támogatójának, Oroszországnak, ezzel együtt a pánszlávizmusként hátat fordított, mégpedig szövetségre lépve korábbi ellenségével, Törökországgal. A bolgár csapatok tisztikara képzett, a fejezvetük kifogástalan, a sereget pedig izzó hazaszeretet és lelkes tettvégy jellemzi: „Az 1912. évi bukaresti béke Szerbiának és Görögországnak juttatta Bulgária jogos területét. Most Bulgária fejezve ragad, hogy mihez joga van, azt visszaszerezze. E harcias elhatározás új s talán befejező fordulatot képez a világháborúban.”⁷⁵ Látható, itt is egymás után sorakoztak az érvek, amelyek Bulgária hadba lépésnek jogosságát voltak hivatottak alátámasztani.

Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy ami a központi hatalmak, s így a Monarchia felől nézve pozitívum volt, az Oroszországból nézve egészen máshogy festett. Az orosz cárt, II. Miklóst valósággal sokkolta Bulgária döntése,⁷⁶ annak ellenére, hogy az orosz diplomácia lépéseket tett – mint már esett róla szó – Románia felé, Bulgária ellenében. Ő arra számított, hogy a szláv szolidaritás fogja meghatározni a bolgár politikát, saját elmondása szerint azt, aki azt mondta volna neki, hogy valamikor aláír egy hadüzenetet Bulgária

⁷⁰ A háború napjai. *Vasárnapi Ujság* 1915. szeptember 26. 629.

⁷¹ <http://www.huszadikszazad.hu/1915-szeptember/politika/az-entente-bulgariai-kudarca>. (Legutóbbi megtekintés: 2020. március 25.)

⁷² A háború napjai. *Vasárnapi Ujság* 1915. október 10. 661.

⁷³ Uo. 1915. október 17. 677.

⁷⁴ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 96.

⁷⁵ A világháború eseményei. *Harangszó* 1915. január 3. 94.

⁷⁶ Airapetov: October 1915, 19–20.

ellen, örültnek nézte volna.⁷⁷ A román származású francia diplomata, Maurice Paléologue, aki 1907 és 1912 között Bulgáriában, majd 1914 és 1917 között Oroszországban képviselte hazáját, nem mulasztotta el feljegyezni, hogy Bulgária lépése az orosz sajtót is arra készítette, hogy leszámoljon az addig az ország iránt táplált megértésével: „Szombat, 1915. szeptember 25. Bulgária magatartása az orosz közönség körében szenvedélyes fölháborodást kelt. Maguk az újságok is, amelyek mindeddig a legnagyobb elnézést tanúsították a bolgárok iránt, csatlakoznak az általános méltatlankodáshoz, bár még mindig igyekeznek szembeállítani Ferdinánd cár személyes politikáját népének érzelmeivel.”⁷⁸

Az orosz propaganda⁷⁹ valóban igyekezett kommunikációjában elválasztani az uralkodó személyét a bolgár nemzetől. Ennek jegyében a bolgár hadsereg katonái számára proklamációkat készítettek, amelyekben az alábbiakkal érveltek: „Te bolgár katona, ma az angolok, svábok és magyarok üzelmeinek szerencsétlen áldozata vagy. Most a magyar hadnagy, Koburg Ferdinánd akar téged a cár seregei ellen vezetni. Ha majd Bulgária nagy protektora el fogja magát határozni, hogy szeretett népét a borzasztó magyar-sváb zsarnokságtól megszabadítsa, akkor te, bolgár katona, nem mint ellenség, hanem hangos hurrá kiáltásokkal, örömkönnyes szemekkel fogsz szabadítódhoz közeledni.”⁸⁰ Említést érdemel, hogy természetesen a bolgár propaganda sem maradt adós: Várna 1915. október 27-i bombázása nyomán kampány indult Oroszország ellen, arra hivatkozva, hogy a támadásnak csak civil áldozatai voltak (13 sebesült és kilenc halott, köztük mindössze három férfi).⁸¹

A magyar sajtóban a pozitív hangú méltatásokat erősítette, hogy Bulgária (és Törökország) hadba lépése a gyors lefolyású háború reményét látszott erősíteni. A *Pápai Lapok* 1915. november 14-én – némileg meglepő módon – *Békehírnökök* címmel közölt vezércikket: „A világháború még javában áll és pusztít, az új négyesszövetség – Németország, a Monarchia, Bulgária és Törökország – seregei diadalmasan és feltartóztatlanul nyomulnak előre és egy héten két miniszterelnök tett olyan nyilatkozatot, amelyekben a béke felett már nem könnyed mellőzéssel siklottak el, hanem amelyekben már bizonyos pozitív dolgokat is hallottunk a legközelebbi jövő legfontosabb problémájáról. A béke szó immár hivatalos helyről is elhangzott és ez mutatja, hogy a háború íve lefelé hajlik, közeledünk a békéhez, amely babérkoszorús koronája lesz erőfeszítéseinknek, harcainknak és áldozatainknak.”⁸²

A lap ezt a békét azonban meglehetősen sajátos módon képzelte el: az antantnak kell belátnia, hogy a „diadalmas központi hatalmak” ellen hiába harcolnak, hiszen „minden győzelem közelebb hoz bennünket a hőn áhított békéhez”, amelynek alapja nem más, mint „Szerbia végzetének beteljesülése”.

⁷⁷ Стефан Савов Бобчевъ: *Страници изъ моята дипломатическа мисия въ Петроградъ (1912–1913)*. София, 1940. 64.

⁷⁸ Maurice Paléologue: *A cár országa a Nagy Háborúban*. Bp., 1929. 82.

⁷⁹ Az orosz közvélemény Balkán-háborúk alatti Bulgária-képére lásd Никита Сергеевич Гусев: *Болгария и Сербия в русском общественном мнении в период Балканских войн 1912–1913 гг.* Москва, 2016.

⁸⁰ Halász Imre: *Bismarck és Andrássy. Politikai tanulmány*. Bp., 1913. 234.

⁸¹ Российский Государственный Архив Военно-Морского Флота. Ф. 609. Оп. 1. Д. 676. Л. 7. Idézi Airapetov: *Russia an Bulgarian*, 19.

⁸² *Békehírnökök. Pápai Lapok* 1915. november 14. 1.

Az újság ugyanezen számában, 1915. november 14-én Földes Artúr⁸³ jelentett meg egy írást *A lángban álló Balkán* címmel. A jogot végzet Földes a *Külügy-Hadügy* című lapnál⁸⁴ dolgozott külpolitikai szakértőként, a háborút „megjósoló” írásaival élénk figyelmet keltve, majd a háború kitörésekor ő lett a lap szerkesztője.⁸⁵ A pápai lapban megjelent írás igen erős Bulgária iránti szimpátiával, valamint erőteljes orosz-, illetve pánszlávellenes érzésekkel volt áthatva: „Eddig a Balkán a moszkovita imperializmus melegágya és mindenkori tűzfészke az európai háborús veszedelemnek”. Földes szerint a Balkán-háborúban nyújtott bolgár katonai teljesítményről „csak a legnagyobb csodálat hangján lehet beszélni. A többi három nemzetnek ő kaparta ki a gesztenyét a tüzes pokolból”. Bulgária tehát a bukaresti béke revíziójáért száll harcba ismét, de emellett „ki kell pörkölni végre valahára a Balkán rengetegből a pánszlávizmus dúvadját”. A „becsületes nemzetek”: a német, a magyar, az osztrák, a bolgár és a török egymással végre szövetségre léptek, ez a társulás pedig „megfojtja nemcsak a háború szörnnyetegét, hanem örökre útját állja annak, hogy a nagy, terméketlen orosz síkságról vonító üvöltéssel megszabadulhasson, és újra bevehesse magát a Balkán őserdeibe a moszkovita imperializmusnak ösztövére, éhes fenevadja”.⁸⁶

A cikk írója tehát egyértelműen Bulgária mellett tört lándzsát, sőt érzelmei is elragadták, amit veretes fogalmazási módja is tükröz. Nagyzoló meglátásokkal teljes írásában tobzódnak a sajátos gondolatok: „A szlávágnak csak akkor lesz joga világalomra, ha az emberiségnek kultúra-kertjeit nem letarolni és kipusztítani igyekszik, hanem úgy érzi, hogy faji, sajátos és eredeti kultúramagvaival megtermékenyíteni tudja a már-már kiélt és fonyadásnak indult román és germán kultúr-vegetációt. Ettől az időtől azonban – hála Isten – még nagyon messze vagyunk! Bár a román kultúrájának hanyatlásáról lehet már nyíltan beszélni. A francia glóár csak a múlt dicsőségében él, és ez a háború legfeljebb siettetni a szerencsétlen francia nemzetnek leromlását. De evvel szemben a germán kultúrájának napja most van igazán csak felmenőben. Amit a német nép a világháború alatt cselekedett, az már a mesék és a csodák birodalmába tartozik. A grandiózus német militarizmus, mely győzelmesen dacol egy egész világnak szenvedélyes poklával, nem a nyers teuton-erőnek szikláján épült. A német militarizmust a nagyszerű germán kultúra táplálja. Ez a kultúra gyökerét a népnek széles rétegeiből ereszti, és amikor a germántölgy koronáját vihar tépdesi, akkor az utolsó, vékony gyökérszál is érzi, hogy küzdeni és meghalni kell a tölgy életéért, mert ez ad minden németnek életet, kenyeret és napsugarat.”⁸⁷

A lelkesítő pátosz máshol is felszínre tört. 1916. április 9-én, az *Esztergom* című lap közölt egy romantikus köntösbe öltöztetett és kétségkívül erősen túlzó hírt *Tragédia Bolgár-Macedóniában* címmel „egy macedóniai születésű bolgár katona elbeszélése alapján”, a

⁸³ <http://mek.oszk.hu/08700/08756/html/szocikk/1041480.htm>. (Legutóbbi megtekintés: 2020. március 22.)

⁸⁴ Háborúban nélkülözhetetlen a „Külügy-Hadügy” heti szemle. <https://www.darabanth.com/hu/gyorsarveres/268/kategoriak~Kepeslapok/Reklam~200088/Haboruban-nelkulozhetetlen-a-Kulugy-Hadugy-heti-szemle-reklam-Hungarian-military-newsp-II1197266/>. (Legutóbbi megtekintés: 2020. március 22.)

⁸⁵ A Kapos Andor álnéven színpadi szerzőként is jeleskedő Földes háborús írásait kötetekben is kiadta. Földes Artúr: *Háború és politika. 1914-15.* Bp., 1915.; *Uő: Háborús írások.* Bp., 1915.

⁸⁶ Földes Artúr: *A lángban álló Balkán. Pápai Lapok* 1915. november 14. 2.

⁸⁷ Uo.

Kölnische Zeitungra hivatkozva. E hír a közlő szerint „fényes tanúsága a bolgár katonaság kitartásának, hűségének és tántoríthatatlan bátorságának”. 1915 áprilisában a szerbek Krusevo mellett 4000 bolgár származású fiatalembert kényszerítettek fegyver alá, hogy belőlük Kragujevacban ezredet állítsanak fel. Amikor az esküre került volna a sor, a szerb tábornok hangsúlyozta, hogy a macedóniai „szerbeknek” fontos az eskü Péter királyra, hiszen ő „az évszázados rabszolgaságból kiemelte Macedónia népét”. Erre egy Smolnevo faluba való diák kijelentette, hogy kész hazájáért meghalni, cárjának és hazájának hűségesen fog szolgálni, e cár pedig nem más, mint Ferdinánd, „mert mi vérbeli bolgárok vagyunk, s a mi hazánk a gyönyörű Bulgária”. Példáját 11-en követték, majd mind a négyezer katona azt kiáltotta: „Mi valamennyien a bolgárok hatalmas cárjának fogadtunk hűséget!” Az első 12-t kivégezték, a többiek közül 250-en meg tudtak szökni, ők „a bolgár hadsereg soraiban védik meg hazájukat, amelyért még életüket is készségesen feláldozák”.⁸⁸ Nyilvánvaló, hogy – ha volt is alapja a hírnek⁸⁹ – erősen kiszínezett, folklorizált, toposzokból építkező történettel van dolgunk. Az írás célja egyértelműen a magyar olvasók bolgárok iránti szimpátiájának növelése, egyúttal a szerbekkel szembeni ellenérzés fokozása volt.

A hírek alapján tehát Bulgária hű, kemény, állhatatos, kitartó, elkötelezett és erős barátja volt Magyarországnak. A magyar sajtó arra is figyelmet fordított, hogy jelezze, ellenfelei Bulgária lejáratására törekednek. Így 1916. március 25-én az *Esztergom* beszámolt arról, miként támadták Bulgáriát koholt vádakkal ellenségei a Balkán szövvényes viszonyai között. Eszerint a vád veleje az volt, hogy a bolgárok az Adria partjáig óhajtanak terjeszkedni az albánok rovására. Erre azonban válaszlépés gyanánt Radoszlavov miniszterelnök a *sobranje* ülésén kijelentette, hogy Bulgária nem gördít akadályt Albánia függetlensége elé: „a tetszés, amellyel a bolgár közvélemény Radoszlavov e kijelentését fogadta, tanúja annak, hogy nagy önuralom lakozik Bulgáriában”.⁹⁰ Érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a bolgárok önmérséklete hangsúlyt kapott: ez is visszatérő motívum volt a magyar sajtóban, rendre hangoztatták, hogy a bolgárok jogos igényeik egy részéről is készek lemondani a remélt béke érdekében.

A Bulgária melletti rokonszenvet sajátos színekkel fokozta a bolgár fejedelem, majd pedig cár, Ferdinánd személye, akinek nagyanyja (Koháry Antónia, a portugál király, II. Ferdinánd édesanyja) révén magyar vér is csörgedezett ereiben. Ezenfelül beszélt a nyelvet, a család a Szász-Coburg-Koháry nevet is viselte, birtokai voltak Magyarországon, nevezetesen Gömör vármegyében, Murányban.⁹¹ Katonaként a honvédség huszártisztje volt: 1884–1885-ben a 26. magyar (tábori) vadászszázalójnál szolgált,⁹² amelynek 1917-ben

⁸⁸ Tragédia Bolgár-Macedóniában. *Esztergom* 1916. április 9. 3.

⁸⁹ A civilekkel szembeni erőszakra nézve a Balkán-háborúk idején lásd Delis Panagiotis: Violence and Civilians during the Balkan Wars (1912–1913). *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 20 (2018) 547–563.

⁹⁰ A. Z.: Az albán kérdés. *Esztergom* 1916. március 25. 2.

⁹¹ Ferdinánd magyarországi birtokaira stb. nézve. Roman Holec: *Coburgovci a Slovensko*. Bratislava, 2010. 463.

⁹² Bálint Ferenc: Az ezredtulajdonosi rendszer az osztrák–magyar hadseregben. 13. (https://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/balintferenc_az_ezredtulajdonosi_rendszer.pdf). A letöltés ideje: 2020. március 24.)

lett az ezredtulajdonosa,⁹³ és a 60. nehéz tábori tüzérezrednél, amelynek szintén 1917-ben lett szintén az ezredtulajdonosa.⁹⁴ Az 1762-ben alapított, szombathelyi székhelyű 11. huszárezred esetében már 1909 óta ez volt a helyzet.⁹⁵ Utóbbi vélhetően összefüggött azzal a ténnyel, hogy az előző évben az 1887 óta uralkodó Ferdinánd fejedelemből Bulgária cárja (királya) lett.

Ferdinánd személye tehát alkalmas volt arra, hogy a szövetségesek melletti propaganda kiemelt alakja legyen. Ennek megfelelően, főleg a bolgár hadba lépéskor, meg is kapta azt a figyelmet a sajtó részéről, ami várható volt. Általánosan ismert magyar kapcsolatai megkönnyítették, hogy pozitív hangvételű cikkekkel hívják fel a figyelmet személyes erényeire, túl azon az előnyön, hogy a szövetséges országok királyait eleve könnyebb volt idealizálni, mint a hazai vezetőket, hiszen távoli országaik belső problémáiból keveset érzékelhetett a magyar olvasó.⁹⁶

Amikor cár lett, a *Zalavármegye* már idézett írása példás tömörséggel foglalta össze mindazon ismérveket, amelyek a háború kitörésekor fokozott hangsúlyt kaptak személye kapcsán: „Ferdinánd cár magyar huszár volt, nyelvünket jól beszéli, ereiben a Koháryak ősi nemzetségének vére foly, magyarországi birtokos, jogunk van tehát feltenni, hogy Bulgáriában magyarellenes politikát nem enged csinálni.”⁹⁷

A magyar kötődést, huszár voltát, a Koháry rokonságot szinte mindenki hangoztatta vele kapcsolatban. Még Horthy Miklós is külön kitért erre, amikor megemlégtette emlékirataiban, hogy Ferdinánd részt vett IV. Károly budai koronázásán 1916. december 30-án: „A magas állami méltóságok viselői valamennyien megjelentek, úgyszintén a főhercegek, a pápai nuncius és Ferdinánd bolgár cár is, aki fiatalkorában magyar huszártisztként szolgált és a Coburg meg a magyar Koháry hercegi családok egyesült ágából származott.”⁹⁸ A *Kócsag* című lap, amely egyébként természettudománnyal foglalkozott, még 1931-ben is egykori huszárságára utalt vissza. Az egyébként a szófiai madártani gyűjteményt bemutató rövid írás leköszölte a cár portréját mint múzeumalapítóét, és azt a következő felirattal látta el: „Ferdinánd magyar huszártiszt korában, mikor fejedelemmé választották (1887).”⁹⁹

Ferdinánd maga is előszeretettel aknáztta ki magyarországi ismertségét. Egy Gömör és Kishont vármegye közönségéhez címzett táviratban, amelyet azonban nyilvánosan is megjelentetett, egyértelműen az érzelmekre kívánt hatni (természetesen nem zárhatjuk ki a nosztalgikus érzelmek valóságmagvát sem): „Végtelen öröm és boldogság tölti el szívemet mindannyiszor, valahányszor az én kedves Gömöröm földjére léphetek, melyhez annyi kedves emlék fűz, és amelyet én boldog gyermekkorom óta annyira megszerettem.”¹⁰⁰

Magyar kapcsolatainak ismertségére kiváló példa Szilágyi György, ruszcsuki [ruszei] magyar származású gyógyszerész esete, aki az 1890-es években egy panaszos ügyében

⁹³ Bálint: Az ezredtulajdonosi rendszer, 14.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo. 5.

⁹⁶ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 89.

⁹⁷ (Bulgária.) *Zalavármegye* 1908. október 11. 4.

⁹⁸ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, 1953. 90.

⁹⁹ Szilágyi Zoltán: A Bolgár Cári Múzeum Madártani Gyűjteménye. *Kócsag* (1931) 2. sz. 43.

¹⁰⁰ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 97.

személyesen Ferdinándhoz fordult. Az uralkodót „hercegem”-nek nevezte és iránta való lojalitását azzal is indokolja, hogy származását tekintve ő egy félig magyar származású Coburg. Ez a levél, túl azon, hogy nyilván gyakorlati célokat is szolgált, részben Szilágyi, részben Ferdinánd magyar hátterére reflektál. Szilágyi nyilván panasa orvoslását tekintette elsődlegesnek, ezért igyekezett érzelmi húrokat is pengetni, amelynek része volt az őt és a cárt közös nevezőre hozó magyar eredet.¹⁰¹

Nem meglepő hát, hogy a szövetséges uralkodók magyarországi „ikonográfiájában” Ferdinánd rövidesen elfoglalta a helyét a török szultánnal együtt a különféle propagandisztikus célokat szolgáló porcelántárgyakon is, hogy ne csak a sajtóról essen szó. Ezekben eleinte csak I. Ferenc József és II. Vilmos császár arcképe volt látható, de 1915 augusztusától V. Mehmed, majd októberétől I. Ferdinánd portréja is használatba került.¹⁰² Megjelentek idővel a cárt ábrázoló tárgyak is, mint pl. egy ónplakett.¹⁰³ Ferdinándra a „magyar szál” miatt mindig is különös figyelem irányult, amire jó példa a cárról Benczúr Gyula tollal rajzolt arcképe 1886-ból.¹⁰⁴

A *Pesti Napló* optimizmustól sugárzó cikkében a bolgárok hadba lépését követően nem mulasztotta el felhívni a figyelmet arra, hogy a bolgár trikolór színe éppen megegyezik a magyaréval: „Ferdinánd király kibontotta nemzete fehér-zöld-piros lobogóját. A mi lobogónkat is ezekből a színekből varrják és nem fog kelleni sokáig várunk, hogy találkozassunk, és hogy Szerbia romjain együtt ülhessük meg harmincadik évfordulóját annak a diadalnak, amit Bulgária 1885-ben aratott Szerbián.”¹⁰⁵

A *Képes Ujság* pár nappal a bolgár csatlakozást követően számos képpel illusztrált tudósítást közölt *A mi hűséges barátunk* címmel. Az írás kiemelte, hogy Ferdinándot az antant is igyekezett a pártjára állítani, de tervük meghiúsult. Mindezt a lap azzal magyarázta, hogy a magyar felmenőkkel is rendelkező cár hű maradt magyar barátaihoz. A józan mérlegelés, a megszerzhető előny, Bulgária stratégiai céljai elő sem kerültek a nemzeti érzelmekre hatni kívánó írásban: „A balkáni káoszban minden ámitás, csábítás dacára, minden fenyegetés ellenére, amellyel az entente csábította és fenyegette Bulgáriát – a magyarok s a magyar föld igaz barátja maradt a magyar huszártisztból lett bolgár fejedelem, a mai bolgár cár: Koburg Ferdinánd, az ősmagyar Koháryak véréből való vér. Koburg Ferdinánd népszerű volt mint magyar tiszt, népszerű mint murányi földesúr s népének imádott királya ma a Balkánon.”¹⁰⁶

¹⁰¹ Penka Peykovska: Egy magyar gyógyszerész a Közép-Balkánon a 19. század második felében. Az identitás Szilágyi György élettörténete és személyes iratai fényében. *Bácsország* (2013) 9. sz. 92. Lásd még Penka Pejkovszka: Magyar gyógyszerész karrieriek Bulgáriában a XIX. sz. második felében. In: *Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században*. Szerk. Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor. Bp., 2008. 140–148.

¹⁰² Závodi Szilvia: A hétköznapi propaganda eszközeinek megjelenése a háztartásokban. *Jel-Kép. Kommunikáció, Közvélemény, Média* 35 (2016) 1. sz. 18.

¹⁰³ Beck Mihály: Különleges alakú és anyagú érmék. *Debreceni Szemle* 1 (1993) 199.

¹⁰⁴ A Fővárosi Képtár rajz- és akvarellgyűjteménye. Portrék I. Összeáll. Basics Beatrix. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. XXXV. Bp., 2010. 281.

¹⁰⁵ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 95.

¹⁰⁶ A mi hűséges barátunk. Ferdinánd, a bolgárok királya. *Képes Ujság* 1915. október 17. 9.

Visszatérő ellentmondása volt Ferdinánd jellemzésének, hogy miközben egyfelől magyar gyökereit és annak jelentőségét hangoztatták, folyamatosan utaltak arra is, hogy az uralkodó bolgárrá lett, legtöbbször említés nélkül hagyva családjá német származását. A fent idézett cikk már-már a legendák Mátyás királyának alakját idézte meg: „a király a nép közé vegyülve a bolgár parasztasszonyok minden panaszát meghallgatja és bajaikat orvosolja. Látjuk, hogy magára veszi a nemzeti viseletet, mely azt mutatja, hogy bolgárrá lett és annak is akarja érezni magát”.¹⁰⁷

A példákat hosszan lehet sorolni: a *Pesti Napló* is elsősorban Ferdinánd személyes magyar kötődésére fókuszált, mindezt elegyítve a turanizmus eszméjével, a fajrokonság gondolatával. Rámutatott, hogy a magyar és a bolgár nemzet legendás, ezer év utáni újraegyesülése Ferdinánd géniuszának köszönhető, hiszen ő volt az, aki szövetségbe kovácsolta a magyarokkal a „velünk rokon bolgár nemzet”. A *Pesti Napló* egy másik cikke megejtő szerénységgel úgy mutatja be Ferdinándot érdeklődő olvasóinak mint „Európa legregényesebb alakja”, majd ezt követően szinte a hagiográfia szabályai szerint számos erénye közül puritánságát hangoztatta. Szintén a *Pesti Napló* Niš ostroma kapcsán mutatott rá Ferdinánd személyes elkötelezettségére: „Egy kiváló uralkodói erénnyel megáldott fejedelemnek, hozzánk közelállóknak, nyelvünkön értőnek, nekünk kedves vendégünknek legszemélyesebb ügyéről van szó.” A háttérben felsejlett a turáni eszme is, mert amikor Bulgária a Macedónia (jogos jussa) feletti uralomra tör, a magyarság javát is szolgálja, hiszen visszaadja „a bolgár népnek Macedóniát és közelebb fogja juttatni őket fajrokonaihoz, a magyarokhoz”.¹⁰⁸

Földes Artúr korábban már idézett írása (*A lángban álló Balkán*) szintén külön kitért Ferdinánd személyére. A huszárszolgálatot és a bolgár hazafivá válás metamorfózisának lépéseit ő sem mulasztotta el kiemelten fontos tényként kezelni. A korábbi orosz befolyást nem vitatta el, de hangoztatta, hogy Ferdinánd „nem lett az orosz cár vazallusa” és csak a „magasabb állami rezón” kényszerítette, hogy „deferáljon a túl hatalmas pánszláv áramlatoknak”, de ilyenkor is csak külsőségekben tette azt. Így, bár fiait ortodox hitben nevelteti, de elérte, hogy a bolgár fejedelemnek nem kell görögkeleti vallásúnak lennie. Földes különös jelentőséget tulajdonított annak, hogy amikor 1908-ban Ferdinánd arra az elhatározásra jutott, hogy a független Bulgária élére áll mint cár, akkor erről nem az orosz cárral, hanem Ferenc Józseffel egyezettett: „Közvetlen az államcsíny előtt Budapesten volt a magyar királynál és csak mikor ősz uralkodónknak beleegyezését megkapta, akkor lett Ferdinánd fejedelem »minden bolgárok cárja«.”¹⁰⁹

Hasonlóan a bolgár szándékok igaz volta felőli kételyek nélkül írt Strausz Adolf,¹¹⁰ amikor 1916. február 6-án, a *Pápai Lapok* hasábjain Ferdinánd cárról jelentetett meg egy dicshimnusz. Ez tőle nem volt szokatlan: a balkanista néprajzkutató, a Közgazdasági Egyetem, majd a Keleti Kereskedelmi Akadémia tanára rendre publikált bolgár témájú

¹⁰⁷ *Képes Ujság* 1915. október 17. 10.

¹⁰⁸ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 96–97.

¹⁰⁹ Földes: *A lángban álló Balkán*, 2.

¹¹⁰ Róbert Péter: Strausz Adolf, a Balkán tudósa. *Múlt és Jövő* 6 (1995) 98–102.; Ábrahám Barna: A Balkán képe a 19–20. századi magyar geopolitikai és tudományos gondolkodásban. *Regio* 18 (2007) 2. sz. 50–52.

köteteket,¹¹¹ Dugovich Imrével írt bolgár nyelvtankönyvet¹¹² (amelyet még 1917-ben is használni akartak a szegedi Állami Felsőkereskedelmi Iskolában¹¹³), az ország iránti kendőzetlen vonzalma közismert volt, ráadásul katonaként együtt szolgált Ferdinánddal. Írása szerint a cár univerzális tudatú ember, „aki a bolgár iskolákat oly magas fokra fejlesztette, hogy [...] minőségileg vetekszenek a »művelt nyugat« iskoláival”. Jártas a természettudományokban, ilyen tárgyú múzeumot, a szófiai egyetemen pedig szépművészeti tanszéket alapított, de ő építette a szófiai nemzeti színházat is. A cár „majdnem minden európai nyelven beszél. Országának elismerten legjobb bolgár nyelvű szónoka, görög alattvalóival görögül, spanyoljaival spanyolul beszél. Németül és franciául természetesen folyékonyan beszél. Amit pedig azt hiszem fölösleges megemlíteni, hogy nagyon jól tud és rendkívül szeret magyarul beszélgetni. Ferdinánd kitűnő emberismerő. Nagyon pontos és lelkiismeretes.” A magyar kötődés mint toposz tehát itt is teret kapott, csakúgy, mint a visszatérő motívumok közül az oroszokkal való szakítás, a bolgár hazafiság: „Middőn Ferdinánd herceg átvette az uralkodást, egész országa orosz befolyás alatt állott. Az orosz uralom alól való felszabadítás öröme már ott ragyogott minden bolgár arcon, mégis félve pislogott a hatalmas zsarnok szomszéd felé. Ferdinánd király a talpára állította Bulgáriát. Orosz Bulgáriából bolgár Bulgáriát teremtett, amely nem az orosz, hanem a bolgár érdekeit tartja szem előtt.” A bolgárrá átlényegülés leírása sem maradt el, megint csak abban a formában, hogy a cár mintegy megjeleníti választott népe legjobb tulajdonságait: „Magára vette a bolgár karakter legszebb jellemvonásait: a politikai becsületességet, az állhatatosságot, a sors súlyos csapásainak elviselésének bírását és a [...] mértékletességet.”¹¹⁴ Strausz erősen propagandajellegű írása tehát a megszokott közhelyeket sorolja fel, dacára írója mélyreható balkáni ismereteinek.

Végezetül arra hívnám fel a figyelmet, hogy a cár iránti pozitív elfogultság sokszor még a későbbi évtizedekben is tetten érhető volt a magyarországi sajtó híradásaiban. A *Kőszeg és Vidéke* című lap 1932-ben adott hírt egy emléktábla leleplezéséről, amelynek szövege így hangzott: „Ezen házban lakott Dobner Géza m. kir. huszáralezredes, majd bolgár kir. alezredes, I. Ferdinánd bolgár cár szárnysegéde, Bulgária újjáépítésének nagy harcosa 1904–1908-ig. Ezen emléktáblát Barcsay Amant Zoltán kezdeményezésére készítette dr. Farkas Zoltán, felállította Kőszeg városa. Leleplezték Stoyan Petroff Schomakoff, bolgár király követének jelenlétében 1932. október hó 9-én, Jambrits Lajos polgármester idejében.”

A lap rámutatott, hogy a „rendkívül szimpatikus”, „kitűnő megjelenésű” Boris M. Andreeff, a budapesti bolgár követség titkára német nyelvű beszédében mondott köszönetet a gesztusért, kiemelve, hogy „az emléktábla nemcsak a kőszegi közönségnek tiszteletét mutatja Ferdinánd cárral és Dobner Géza huszár alezreddessel szemben, de mutatja azt az igazi, szívből jövő barátságot is, amely a bolgár és a magyar nemzet között

¹¹¹ Strausz Adolf: *Bolgár népköltési gyűjtemény*. I–II. Bp., 1892.; Uő: *Bolgár Néphit*. Bp., 1897. (Magyar Néprajzi Könyvtár 1); Adolf Strausz: *Grossbulgarien*. Posen–Leipzig–Bp.–Warschau–Kontantinopel–Sofia, 1917.

¹¹² Strausz Adolf–Dugovich Imre: *Bolgár nyelvtan iskolai és magánhasználatra. A legújabb bolgár nyelvtanok alapján*. Bp., 1893.

¹¹³ Asbóth Oszkár egyetemi tanár a szegedi Állami Felsőkereskedelmi Iskolában tanított bolgár nyelv tanítási terve tárgyában. MNL OL K 503. 9. cs. 10. t. 8544/1917.

¹¹⁴ Strauss Adolf: Ferdinánd cár. *Pápai Lapok* 1916. február 6. 1.

évszázadok óta fennáll és amely kötelék a világháborúban ömlött közös vér folytán még szorosabbá váltott. A két nemzetnek közös sorsa a világháború után még nagyobb biztosítéka annak, hogy ez a barátság a két nemzet között a további évszázadokon át is fenn fog állani.”¹¹⁵

Az 1937. november 5-i *Békésmegyei Közlöny* anekdotája szerint húsz évvel korábban, Pöstyénben gyógyíttatta reumáját a bolgár cár, akit meglátogatott IV. Károly király és Vilmos császár is. Az uralkodók állítólag épp itt tudták meg, hogy az Amerikai Egyesült Államok hadba lépett. A cár iránti rokonszenvet volt hivatva növelni az, hogy megírták, a Pöstyénben törzsvendég Ferdinánd hol „gróf Murányi”, hol „dr. fii. Murány”, hol „egy boldogtalan vándor” néven szerepelt a fürdő vendégekönyvében. A helyiekkel állítólag idegen kiejtéssel ugyan, de magyarul beszélt.¹¹⁶

A *Szabolcsi Hírlap* egy évvel korábban, 1936. november 29-én emlegette fel az 1917. február 3-ai pöstyéni hármas találkozót, de korántsem arra helyezte a hangsúlyt a *Hogyan mulat a király?* című cikkében. Itt visszatértek a régen is hangoztatott pátoszos közhelyek, mely szerint „csodákat művelt új hazájában”, „buzgó katolikus és megmaradt katolikusnak a bolgár trónon is” stb. Az írás azt mutatta be részletesen, hogyan hallgatta, sőt húzatta Ferdinánd a magyar nótákat. Nem mulasztotta el megemlíteni azt a helyi olvasók szívének bizonyos kedves tény, hogy egykoron huszárként Nyíregyházán is kedvelte a cigány nótákat: „Egyik magyar nóta a másikat követi, Ferdinánd arca felvidul, a kezeivel veri a taktust, néha maga is dúdolja a szöveget, hogy »Minek a szőke énnékem, mikor én a barnát szeretem...« A felség egyszer csak odasúgja a cigánynak: – Azt a nótát, hogy: »Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs... «”. A patetikus hangulatot azzal a fordulattal fokozta a cikk zárása, hogy a volt cár a mulatságot követően, amelyet megkönnyezett, szobáiba indult, „ahol tizenkilenc évvel ezelőtt talán a világháború sorsa dőlt el...”¹¹⁷

A sajtó tehát még a két háború között is erősen idealizálta Ferdinánd személyét. Azonban más kontextusban Ferdinánd egészen más színben is feltűnt. Paléologue már idézett, 1929-ben Magyarországon is megjelent munkájában nem éppen Ferdinánd mellett tört lándzsát: „Péntek, 1916. január 28. Koburg Ferdinánd bolgár cár önmagát múlta fölül becstelenségben. Qualis artifex! Tíz nappal ezelőtt Vilmos császár Nišbe érkezett, ahol Ferdinánd cár díszebédet adott a tiszteletére. Annyi bizonyos, hogy a találkozás ünnepélyes volt és az a körülmény, hogy Ništ, Nagy Konstantin szülővárosát választották, még fokozta történelmi jelentőségét. Nem lepődöm meg tehát, hogy Ferdinánd, aki oly fogékony a múlt dicsősége és a történelmi látványosságok iránt, ezen a napon valósággal kéjelgett beteges nagyravágyásában.”¹¹⁸

Írásom végén röviden kitekintek arra, hogy a háború további éveiben miként jelent meg Bulgária a magyarországi sajtóban, beleértve az 1918. évi összeomlást is. A cár mel-

¹¹⁵ A bolgár király képviselőjének jelenlétében leplezték le Dobner Géza emléktábláját. *Köszeg és Vidéke* 1932. október 16. 2.

¹¹⁶ Gerenday Géza: Nevezetes húszéves évforduló. Károly király, Vilmos császár és Ferdinánd cár eltitkolt találkozása és drámai tanácskozása Pöstyénben. *Békésmegyei Közlöny* 1937. november 5. 3.

¹¹⁷ *Hogyan mulat a király?* *Nyírvidek* 1936. november 29. 5–6.

¹¹⁸ Paléologue: *A cár országa*, 167.

lett a híradások másik visszatérő főszereplője Vaszil Radoszlavov miniszterelnök volt. Bizonyos toposzok vele kapcsolatban is hasonló módon jelentkeztek, mint az uralkodó esetében. 1917. január 7-én a *Harangszó* arra mutatott rá, hogy a bolgár külpolitika mennyire visszafogott, és jogosnak tartott követelésein túl a békét keresi (ez visszatérő eleme volt a bolgár célok bemutatásának). Ennek jegyében Radoszlavov miniszterelnök „kijelentette, hogy Bulgária az emberiség nevében és a nemzetek jólétéért engedményeket fog tenni. Nagyszerű szövetségesünk, aki a háborúban körülbelül megkétésfélszeresre területét, tehát nem fog ragaszkodni minden hódítványhoz. Beéri azzal, hogy bolgár testvéreit felszabadította, de nem akarja minden hódított területét megtartani”.¹¹⁹ E tétel újólago hangoztatása nyilván azt volt hivatott érzékeltetni, hogy a hadviselés jogszerű, azaz nem agresszív, hódító háborúról van szó.

A bolgárok béke iránti elkötelezettségét helyezte előtérbe a *Nyírvidék* 1917. december 28-i híre is, amely arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy a hagyományos, évszázadokon átívelő bolgár-török ellentét immár a múlté, ami egyebek mellett azért is valósulhatott meg, mert a bolgárok a mindenki számára elfogadható kompromisszumra törekednek. Ennek pedig egyik fontos gyakorlati lépéseként említette, hogy Radoszlavov miniszterelnök, azzal a határozott szándékkal, hogy Bulgária és Törökország között a baráti viszonyt még inkább megszilárdítsa, bizottságot küldött ki azzal a céllal, hogy oldják meg Karagata kerületben a vegyes birtok kérdését.¹²⁰

A *Nyírvidék* *Az Est* szófiai tudósítására hivatkozva 1917. december 30-án arról adott hírt, hogy a *szobranje* ülésén Radoszlavov miniszterelnök nagy tetszés mellett jelentette be a békekötést Bulgária és Oroszország között. A béke fő oka a beszámoló szerint az volt, hogy Macedónia és Dobrudzsa „szabadságát, illetve függetlenségét” orosz/szovjet részről elismerték, ami Bulgária szempontjából kiemelkedően fontos lépés volt. Nem mulasztották el azonban megjegyezni, hogy a „békekötés” szó alatt előzetes béke értendő.¹²¹

1918. február 2-án ismét a *Nyírvidék* írt Radoszlavov miniszterelnök Budapestre érkezéséről. Ő ezt megelőzően a *szobranjéban* kijelentette, hogy Bulgária célja, hogy az anyaországtól elszakadt bolgárok ismét hozzájuk tartozzanak, ezért ragaszkodik Morava tartomány, Dobrudzsa és Macedónia egy részének Bulgáriához csatolásához.¹²² A két hírbem közös elem volt, hogy az egyébként kompromisszumra kész ország a jogosnak vélt igényeiből nem tud és nem is akar engedni.

Ezt erősítette meg 1918. február 5-én a *Nyírvidék* *Radoszlavov a bolsevikiekről* címmel hozott rövid tudósítása is. A miniszterelnök eszerint kifejtette, hogy a „bolsevikizmus” az egész világ veszedelme, nemcsak Oroszországé, ahol az anarchia uralmát jelenti. Ugyanakkor rámutatott, hogy tárgyalásról Romániával csakis akkor lehet szó, ha az ország kapitulál. Ebben az esetben, mondta a miniszterelnök, „megadjuk azt a békét, amely jogos nemzeti igényeinek megfelel”.¹²³

¹¹⁹ A világháború eseményei. *Harangszó* 1917. január 7. 14.

¹²⁰ Török-bolgár tárgyalás. *Nyírvidék* 1917. december 28. 1.

¹²¹ Cím nélkül. Uo. 1917. december 30. 1.

¹²² A bolgár miniszterelnök Budapesten. Uo. 1918. február 2. 1.

¹²³ Radoszlavov a bolsevikiekről. Uo. 1918. február 15. 4.

1918. október 2-án azonban a *Nyírvidék* már más hangot ütött meg: a lelkesült jelzők eltűntek, a Szalonikiben megkötött fegyverszünet híre sokkolóan hatott. „Szófiában helyreáll a rend. Megkötötték a bolgár fegyverszünetet” – írta a lap. Az olvasók arról tájékozódhattak, hogy a bolgár kiküldöttek Louis Franchet d’Espérey főparancsnok minden feltételét elfogadták, a bolgár hadsereghez felszólítást intéztek, hogy őrizték meg a rendet, hiszen immár közel az áhított béke, így „csak a Bulgária iránt való forró hazaszeretettől kell magunkat vezetettetni”.¹²⁴ A hazaszeretet mint állandó elem megmaradt, de már szó sem esik területi hódításokról, kitartó és erős szövetségesről, rendíthetetlen barátról.

Egy nappal később a letargia fokozódott. 1918. október 3-án tragikus hangvételű címmel jelent meg tudósítás: *Az antant vazallusa lesz a bolgár nemzet*. A szaloniki fegyverszünet életbe lépett, tudhatták meg az olvasók, aminek feltételei Görögország és Szerbia megszállott területeinek kiürítése, a bolgár hadsereg leszerelése, a forgalmi eszközök átadása, a fegyverek letétele. A szövetségesek szabad átvonulási jogot nyertek Bulgáriában és a stratégiailag fontosabb pontokat megszállják. A területi kérdések tárgyalása a háború utánra marad. A *Nyírvidék* figyelmeztetett, hogy a békét az antant fogja diktálni, így Bulgária nyilván nem a központi hatalmaknak kedvező békét fog kötni. A lap nem mulasztotta el közölni, hogy mérvadó vélemények szerint Berlin világossá tette, hogy Bulgária a szaloniki fegyverszünettel elvesztette a központi hatalmak bizalmát, azok részéről semmi jóra nem számíthat.¹²⁵

A bolgárok iránti korábbi erős szimpátia itt tehát már eltűnt. Egy 1918. október 13-i hír szűkszavúan arról szólt csupán, hogy egy rotterdami távirat szerint Radoszlavov német altiszti ruhában elmenekült Szófiából.¹²⁶ (Hazájába életében sosem tért vissza: Berlinben élt és halt meg, de Szófiában temették el.)

Ugyanakkor a konzervatív magyar sajtó a cár személyét kivételként kezelte. Még távozásakor is Ferdinánd mellett tört lándzsát, mondván, hogy bölcs belátás, nem pedig kényszer hatására távozott a hatalomból, miután különbékét kötött és fia javára lemondott: „a legválságosabb pillanatban csatlakozott hozzánk, hogy segítsen megtorolni az oláh hitszegést és segítsen megnyitni a korridort, a közép-hatalmak lélegzőcsövét Berlin és Konstantinápoly között”.¹²⁷ Az angol médiában Ferdinánd cselekedetét persze egészen másképp tállták: eszerint 1918. szeptember 23-án hiába kért támogatást Berlintől és Béctől, végül pedig az utcai harcoktól és a tüntetésektől, a munkások és katonák esetleges zavargásától megijedve, elmenekült.¹²⁸

Össességében Bulgária iránt a magyar sajtó már a háborút megelőzően is, majd a bolgár hadba lépést követően is erős szimpátiával írt. Visszatérő elem volt annak hangoztatása, hogy Bulgária ellensúlyt képezhet a szerb és román törekvésekkel, továbbá a pánszlávizmussal és az oroszokkal szemben is. Területi követelései jogosak, hiszen igényei csak az igazságtalan bukaresti békében tőle elvett, bolgárok által lakott részekre terjednek

¹²⁴ Szófiában helyreáll a rend. Megkötötték a bolgár fegyverszünetet. *Nyírvidék* 1918. október 2. 1.

¹²⁵ Bulgária területi viszonyait csak a háború után rendezik. Uo. 1918. október 3. 1.

¹²⁶ Radoszlavov elmenekült. Uo. 1918. október 13. 2.

¹²⁷ Székely: A szövetséges uralkodók kultusza, 98.

¹²⁸ Başkaya: İngiliz Basınına Göre, 60–61.

ki, ezenfelül a béke érdekében önmérsékletet tanúsít. Az ország felemelkedőben van, a Balkán legfejlettebb állama, a Monarchia hű szövetségese, kitartó és állhatatos, szorgalmas néppel, kiválóan képzett és felszerelt hadsereggel. A Bulgária iránti szimpátiát pedig csak fokozta a részben magyar származású, az országban birtoktestekkel bíró, a nyelvet is beszélő cár, Ferdinánd személye. Az őt egyoldalúan magasztaló, propagandisztikus jellegű, szinte minden kritikát nélkülöző írások pedig tulajdonképpen egy „párhuzamos valóságot” teremtettek, amelyben egy már-már hibátlan vezető mutatta az utat a magyarokkal szövetséges testvéri bolgár népnek.

CONTENTS

STUDIES

András Vadas <i>River-Bed Dynamics and Changing Estate Borders in Medieval Hungary</i>	5
Dávid Turbucz <i>Miklós Horthy around the World Globe. Trotting onboard the Saida, 1892–1894</i>	19
Csaba Katona <i>Bulgaria's Entry to World War I in the Mirror of the Hungarian Press</i>	31

THE SITE OF THE MOHÁCS BATTLE OF 1526

Szabolcs Varga <i>Remarks on the Death of Louis (II) Jagiellon</i>	57
Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai <i>The Place where Louis (II) Jagiellon Died</i>	73
Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai <i>The Main Geographical Features of the Scenes of the 1526 Battle of Mohács</i>	111
Balázs Sudár <i>The Village of Földvár in the Ottoman Era</i>	153
János B. Szabó <i>Neither Majs, nor Sátorhely. Remarks on the Paper of Norbert Pap and his Co-Authors Called “Sátorhely or Majs”?</i>	169
Norbert Pap – Máté Kitanics – Péter Gyenizse – Gábor Szalai <i>Reflections on the Conception of János B. Szabó as Outlined in his Papers “Egy Mátyás-kori oklevél...” and “Sem nem Majs, sem nem Sátorhely”</i>	179
János B. Szabó – Gábor Máté <i>Reflections on the Interpretational Possibilities of Historical Sources – and the Limits of Interpretation – with Regard to the new Geographical Exploration of the Battlefield of Mohács</i>	189

COMMEMORATIONS

György Gyarmati <i>Mária Ormos (1930–2019)</i>	203
Gabriella Erdélyi <i>Katalin Péter (1937–2020)</i>	207

E számunk szerzői

Erdélyi Gabriella, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● Gyarmati György, nyugdíjazott egyetemi tanár, főigazgató ● Gyenizse Péter, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék ● Katona Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Tudományos információs témacsoport ● Kitanics Máté, tudományos főmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék ● Máté Gábor, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék ● Pap Norbert, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék, tudományos tanácsadó, BTK TTI ● Sudár Balázs, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● B. Szabó János, tudományos munkatárs, BTK, Magyar őstörténeti témacsoport ● Szalai Gábor, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI ● Turbucz Dávid, PhD, posztdoktor kutató, BTK TTI, Horthy-korszak témacsoport ● Vadas András, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori Történeti Tanszék ● Varga Szabolcs, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport.
(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

